

Buněčná teorie

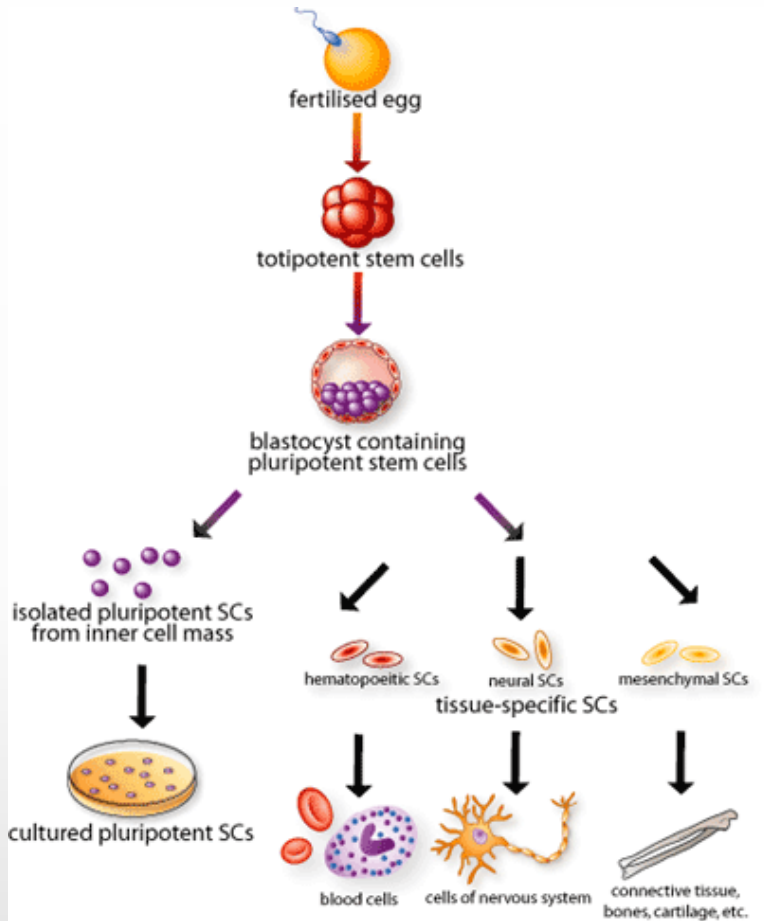
- J. E. Purkyně roku **1837**
- **1838-9 Matthias Jacob Schleiden a Theodor Schwann**
- **1855 R. Virchow *Omnis cellula e cellula***
- **všechny živé systémy jsou tvořeny buňkami a jejich produkty**
- **chemické složení buněk je obdobné**
– poukazuje na původ života z „jedné buňky“
- nové buňky vznikají z jiných buněk **buněčným dělením**
- činnost organismu je výsledkem činností buněk a jejich interakcí

Purkyňovy buňky
Purkyňova vlákna
Purkyňův efekt

Purkinje

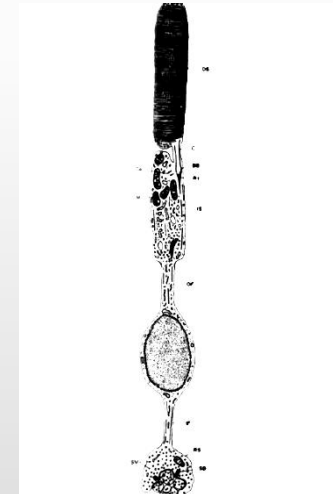
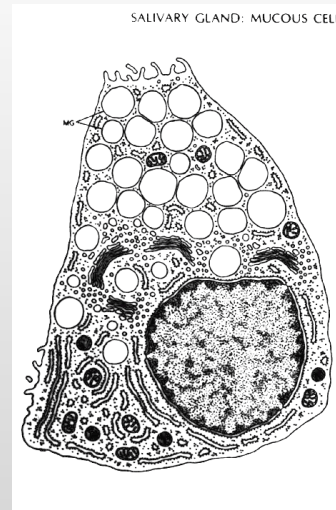
Buňka

člověk: $10^{13} - 10^{14}$

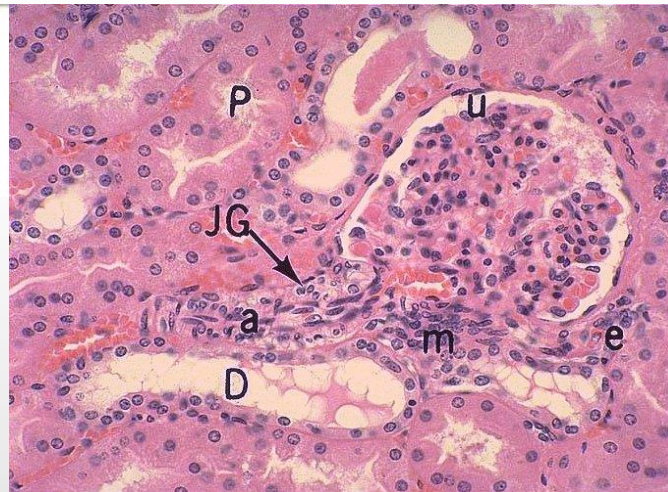
asi 200 buněčných typů

- základní morfologická a funkční jednotka organismu schopná všech životních projevů (metabolismus, růst, dráždivost, rozmnožování a pohyb), která je za určitých podmínek schopná samostatné existence

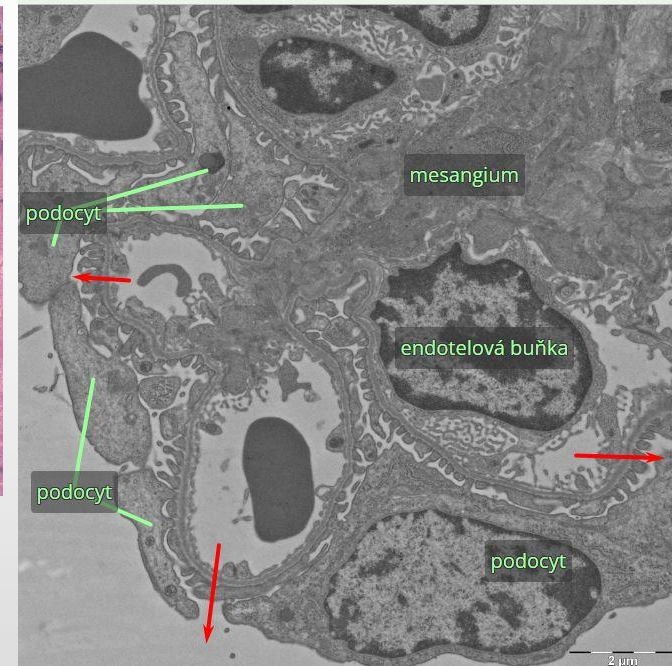

Rozlišovací schopnost

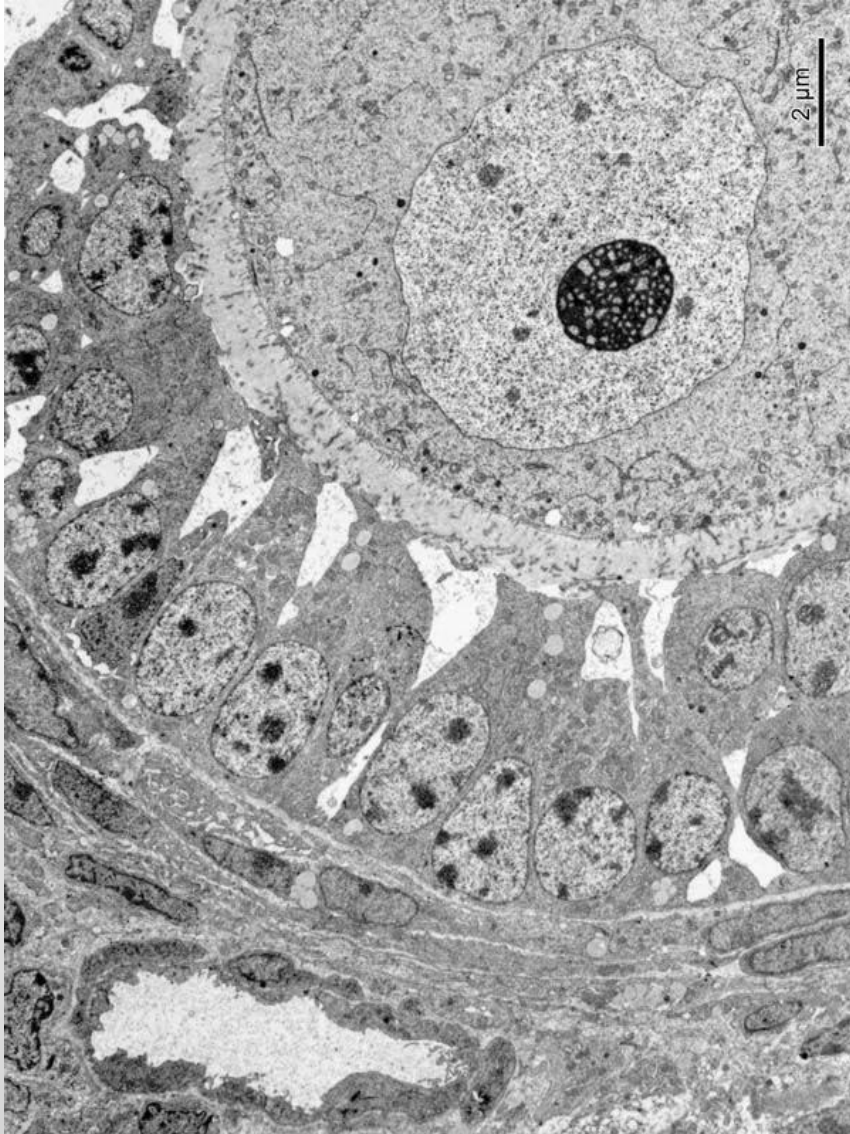
- lidského oka: 0.2 mm
- světelného mikroskopu: 0.2 μm
- elektronového mikroskopu: 0.2 nm

ledvina

Velikost buněk

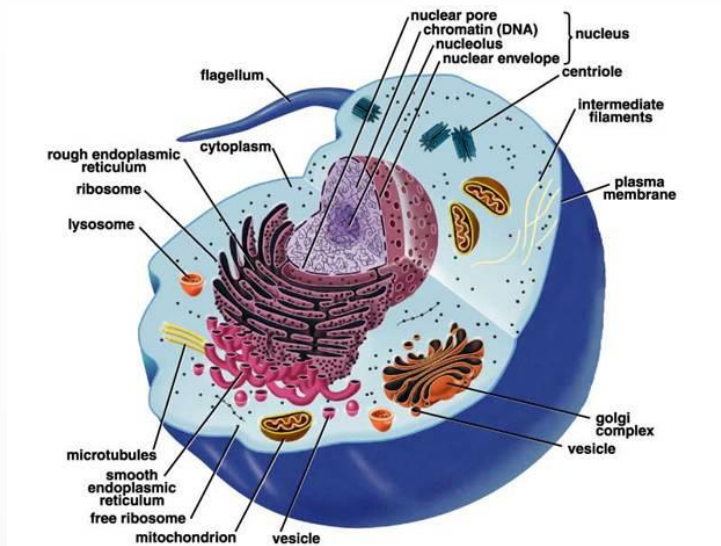
4 – 150 μm

- neurony v kůře mozečku 4-5 μm
- erytrocyty 7,4 μm
- Purkyňovy bb. v kůře mozečku
nebo pyramidové bb. v kůře
mozku 80 - 100 μm
- oocyt 120 μm
- megakaryocyt v kostní dřeni až
150 μm

**většina somatických buněk 10 – 30
μm**

- **x** neurony, svalové buňky

Buňka

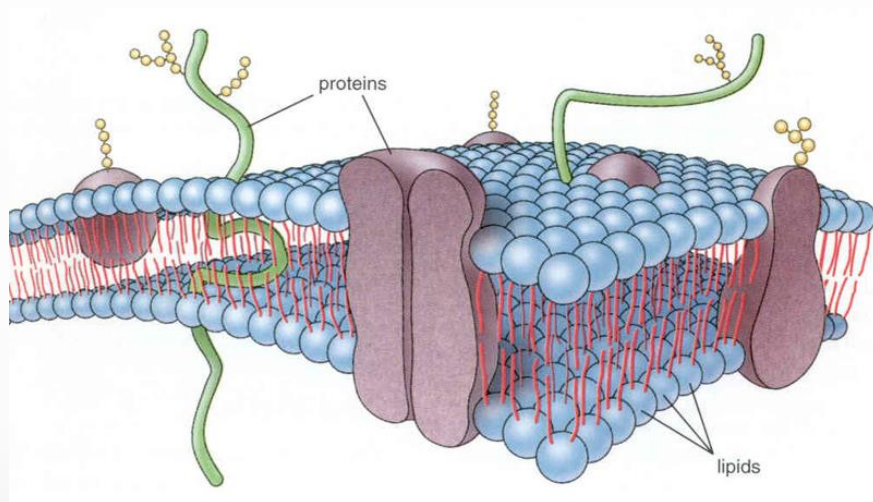

- **jádro /karyoplazma/**
- **cytoplazma /buněčné tělo/**
  - buněčná membrána
  - buněčné organely
  - cytoplazmatické inkluze
  - základní cytoplazma (hyaloplazma)

Životnost buněk

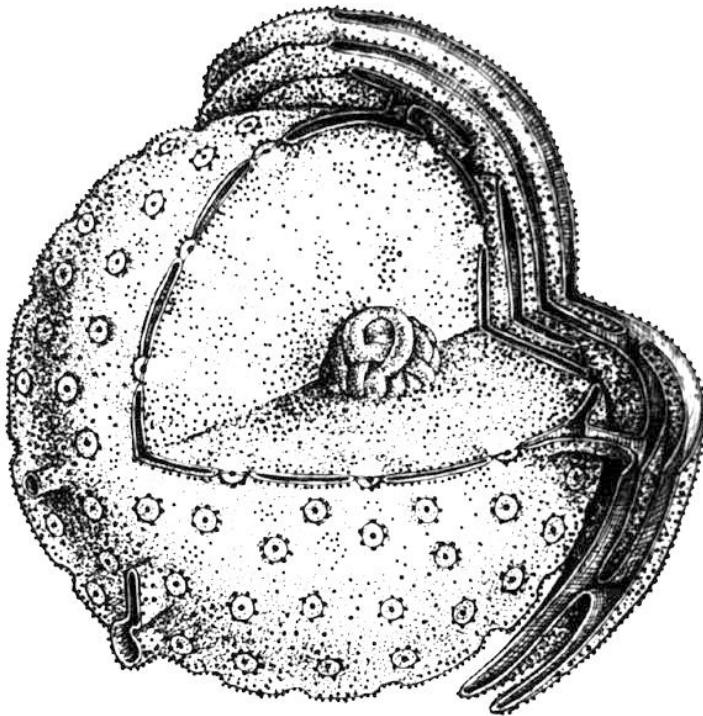
- Neutrofily – 6-7 hod
- Eozinofily – 7-14 dní
- Erytrocyty – 110 – 130 dní
- Hepatocyty – 1-2 roky
- Neurony – roky nebo celý život

Buněčná membrána

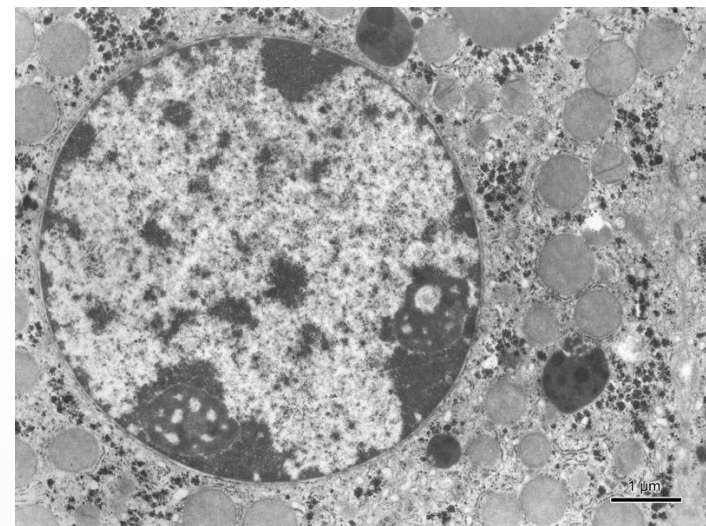
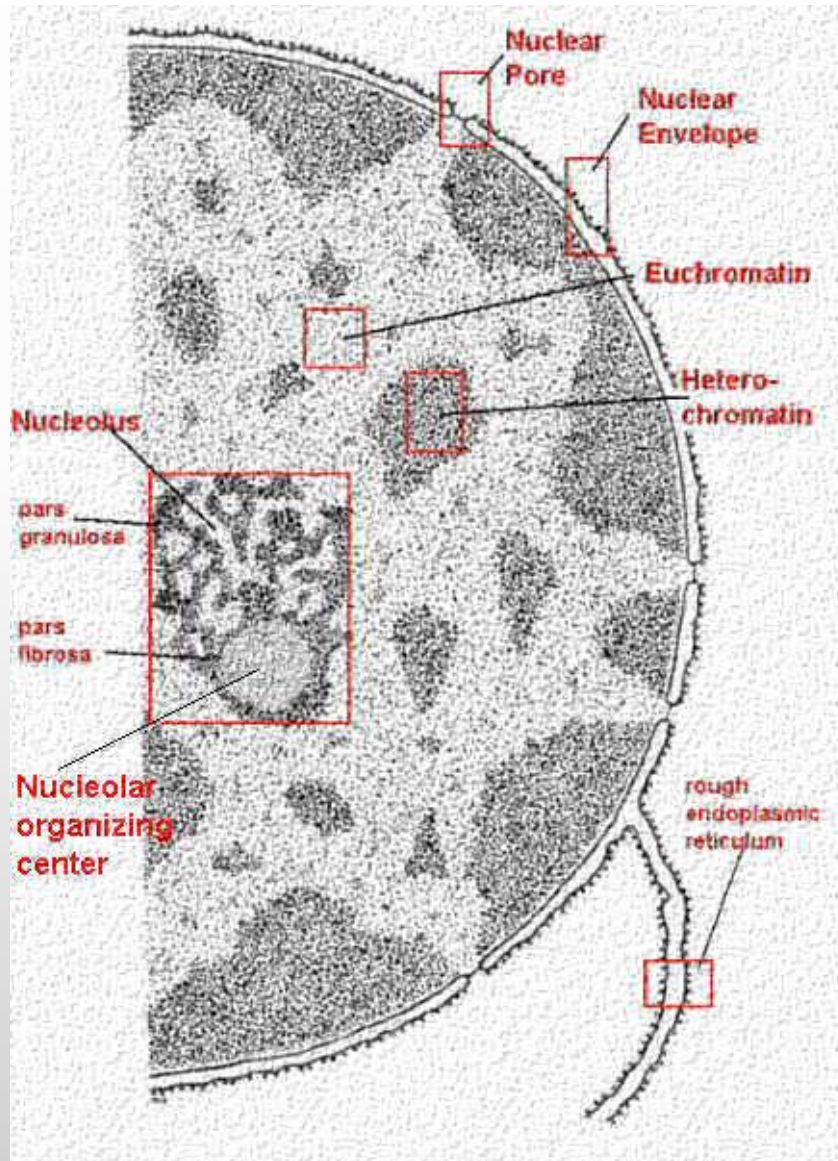
- fosfolipidy, proteiny, cholesterol
- tloušťka **7 – 10 nm**
- dvě vrstvy lipidů opačné orientace (trojvrstevný vzhled)
- povrchové a prostupující proteiny
  - strukturní
  - receptory
  - kanály a pumpy
  - vázané enzymy
- **membrána je semipermeabilní a fluidní**

Jádro

- **zajišťuje dědičnost a vyjádření (expresi) genetické informace**
- **počet** v buňce - obvykle 1, hepatocyty 1-2, osteoklasty 50, kosterní svalové vlákno (syncytium) 20-40 / mm, erytrocyt 0
- **velikost** 4-10 μm
- **tvar** – kulovité, laločnaté, segmentované (odpovídá tvaru buňky)
- **skladba** – jaderný obal (karyolemma), matrix (karyoplazma), chromatin/chromozomy, jadérka, jaderný skelet

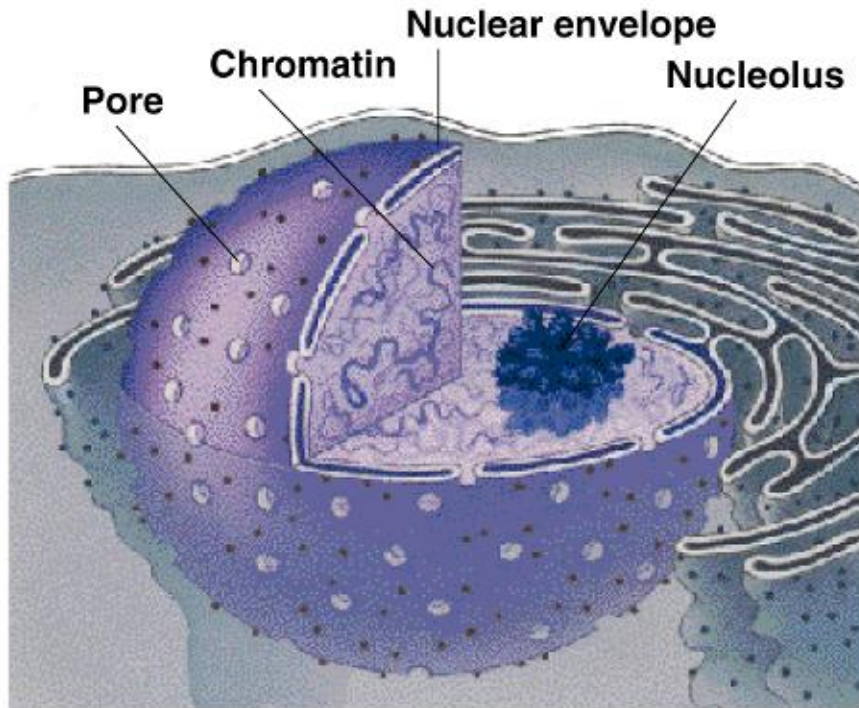
Jádro

- **heterochromatin** – tmavé hrudky (spiralizované úseky)
  - dobře barvitelný hematoxylinem
  - marginální heterochromatin
  - karyosomy
  - s jádérkem asociovaný (perinukleolární) heterochromatin
- **euchromatin** – světlý, nebarví se (despiralizované úseky)
  - aktivní - transkripce

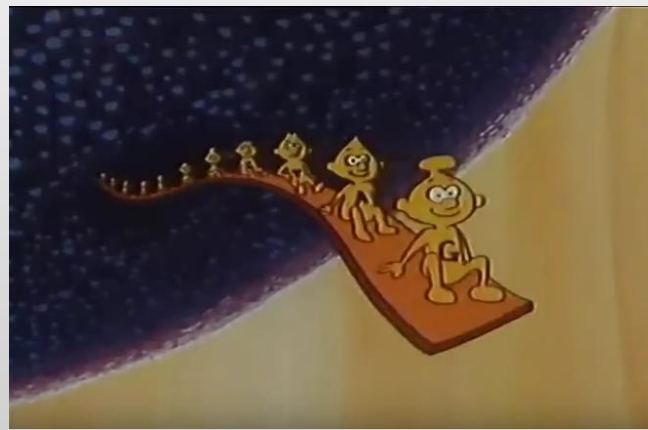

Jaderný obal

©Addison Wesley Longman, Inc.

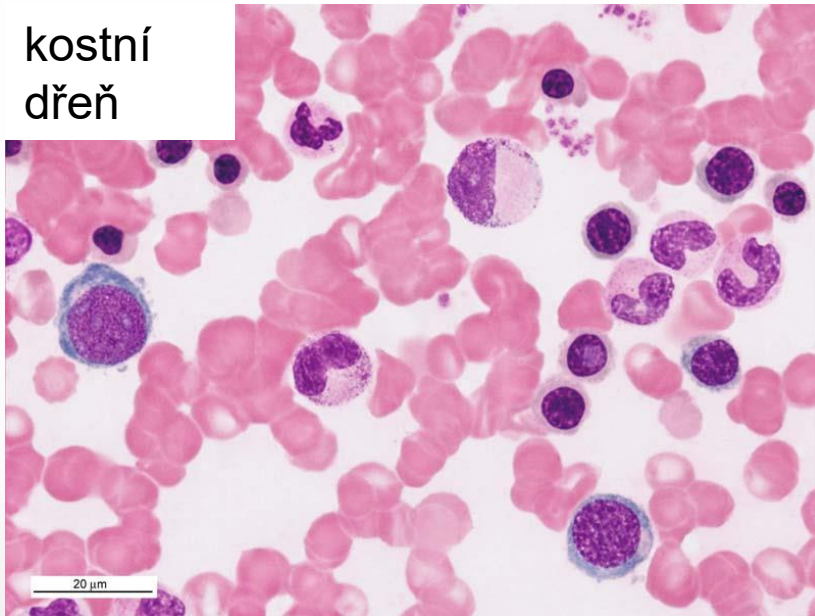
- **dvojitá biomembrána**
- **vnější** jaderná membrána (+ ribosomy)
- **vnitřní** jaderná membrána
- perinukleární prostor (40 – 70 nm) – napojení ER
- jaderné póry kryté diafragmou (60-70 nm $\varnothing$) – transport látek

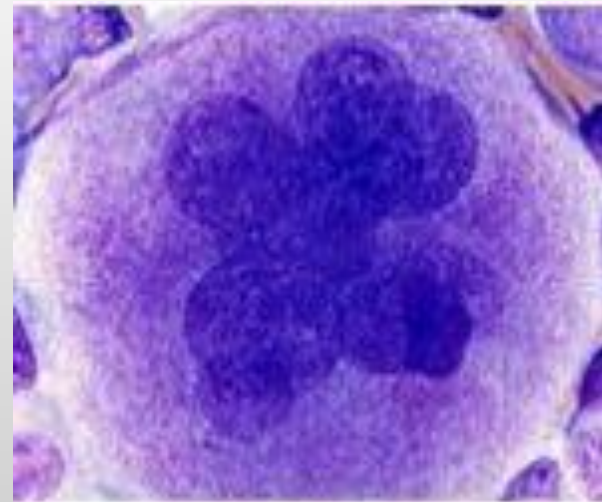
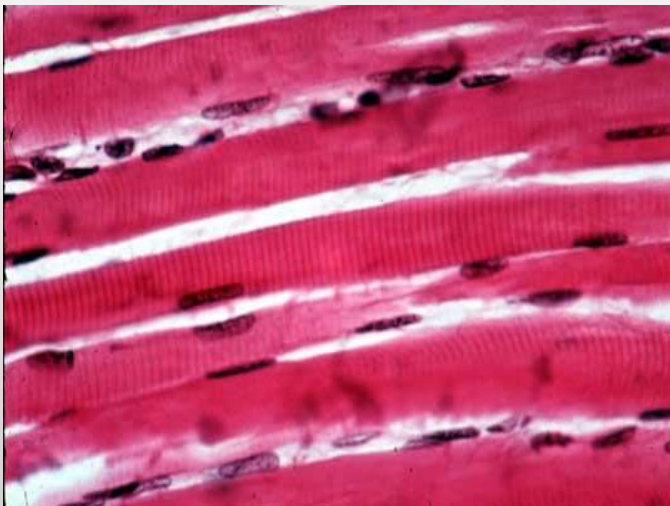
mRNA opouští jádro

Jádra a jadérka

kostní
dřeň

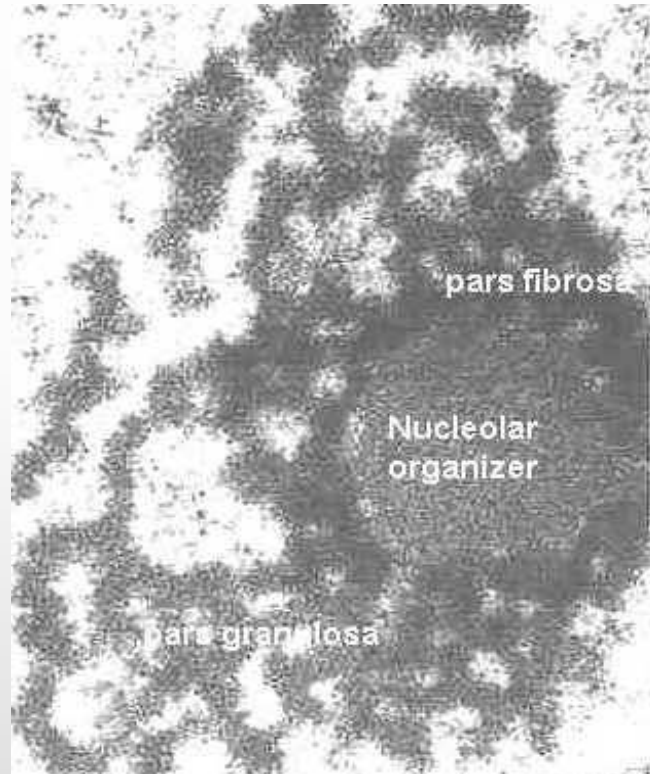
mozeček

Jadérko (nucleolus)

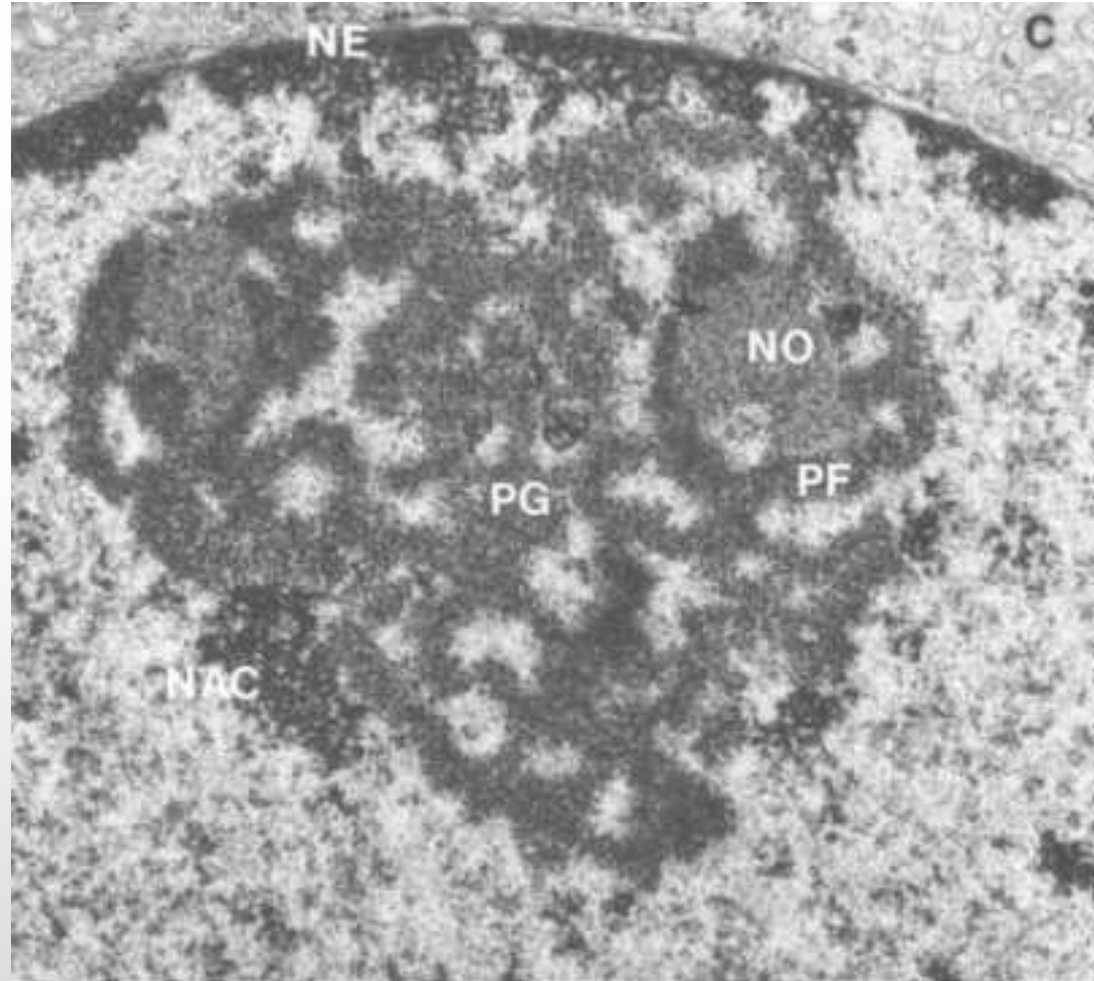
- nekonstantní počet – mizí v profázi, objeví se v telofázi
- měří 1 – 2 μm , **neohraničené**, sférického tvaru
- složení - RNA, proteiny, DNA
- produkce ribosomů

- pars fibrosa
- pars granulosa
- fibrilární centra

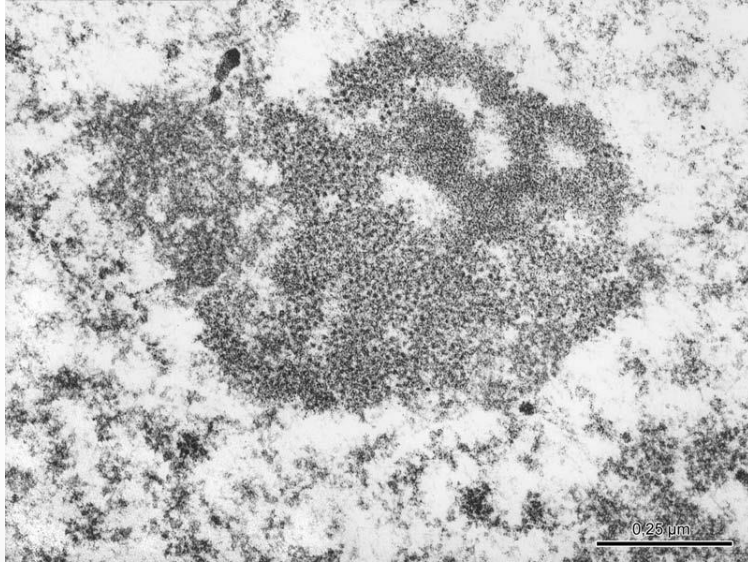

Jadérko

- Struktura
  - fibrilární centra DNA nukleolárního organizátoru
  - pars fibrosa RNA fibrily o $\varnothing$ 3-5 nm
  - pars granulosa RNA granula (preribosomy) o $\varnothing$ 15-20 nm
  - perinukleolární chromatin /asociovaný s jadérkem/
- Funkce
  - místo syntézy a dozrání rRNA
- Barvitelnost
  - barví se intenzivně hematoxylinem
  - nebo je světlejší než jádro

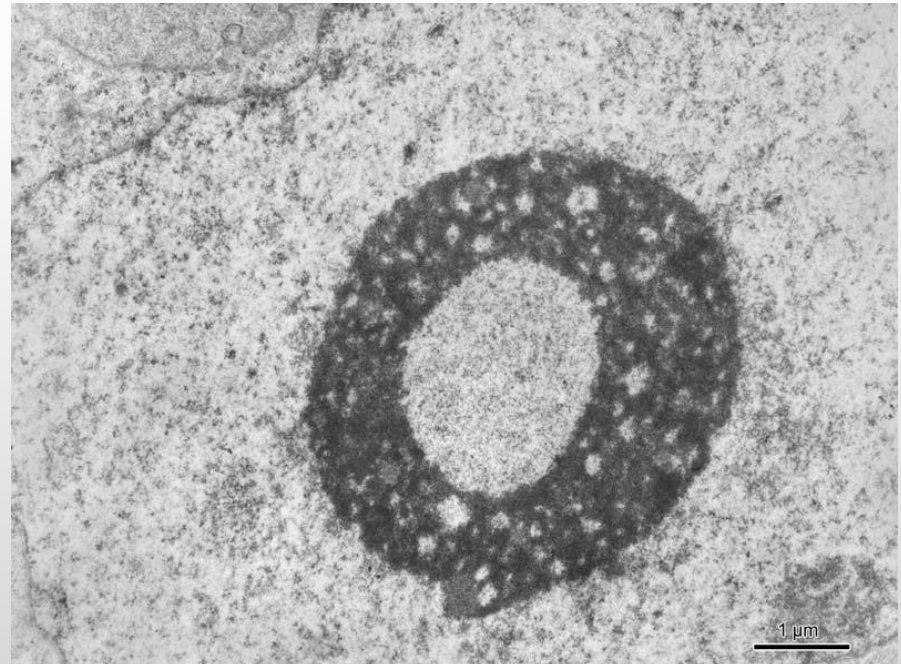
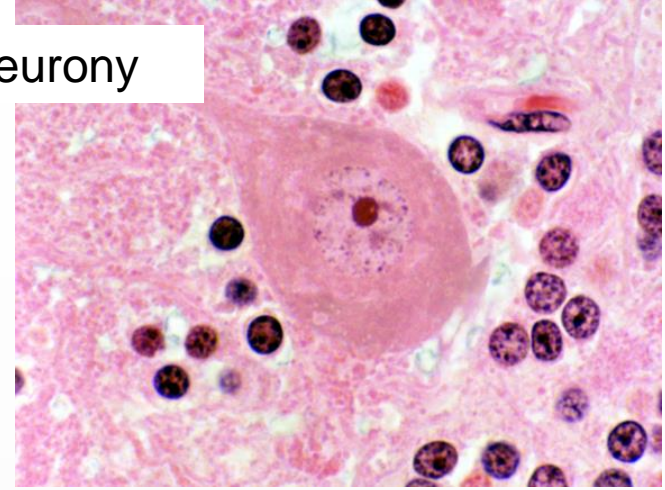

Jadérko

- retikulární
- kompaktní
- prstenčité

neurony

Chromosomy (M-fáze)

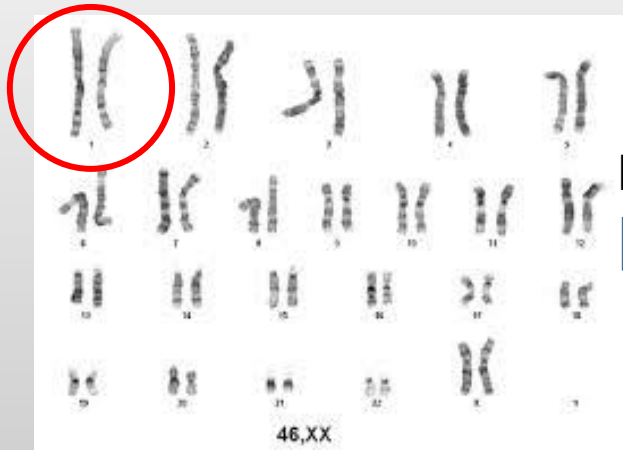
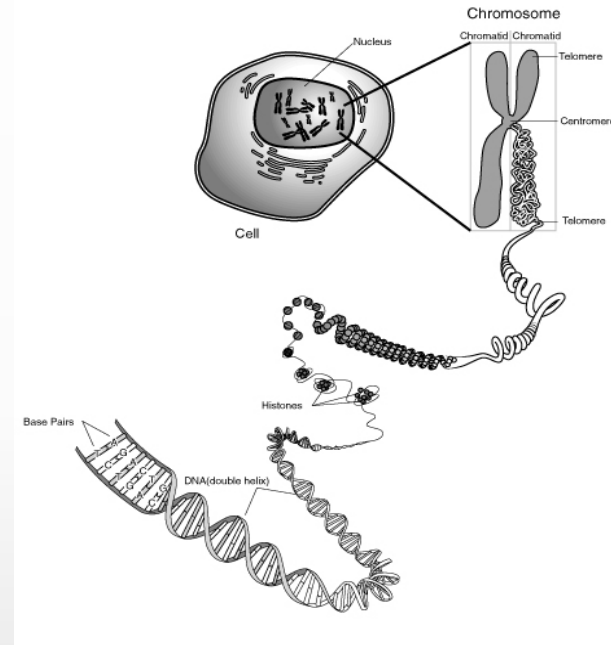
- viditelná kondenzovaná vlákna DNA během mitózy

**diploidní sada chromosomů = 2x23
v každé somatické buňce**

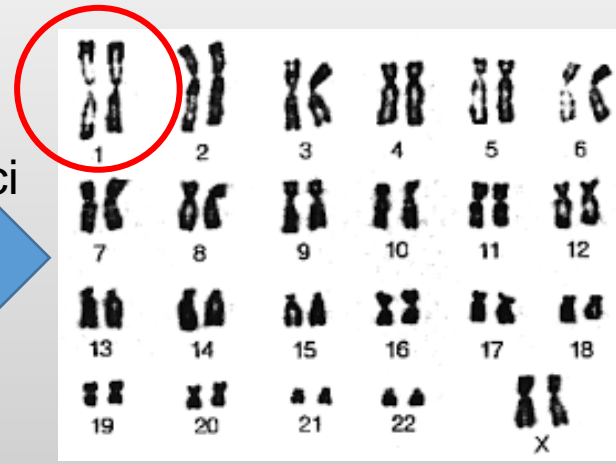
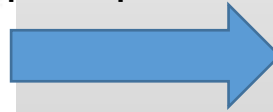
♀ 44 + XX (46,XX)

♂ 44 + XY (46,XY)

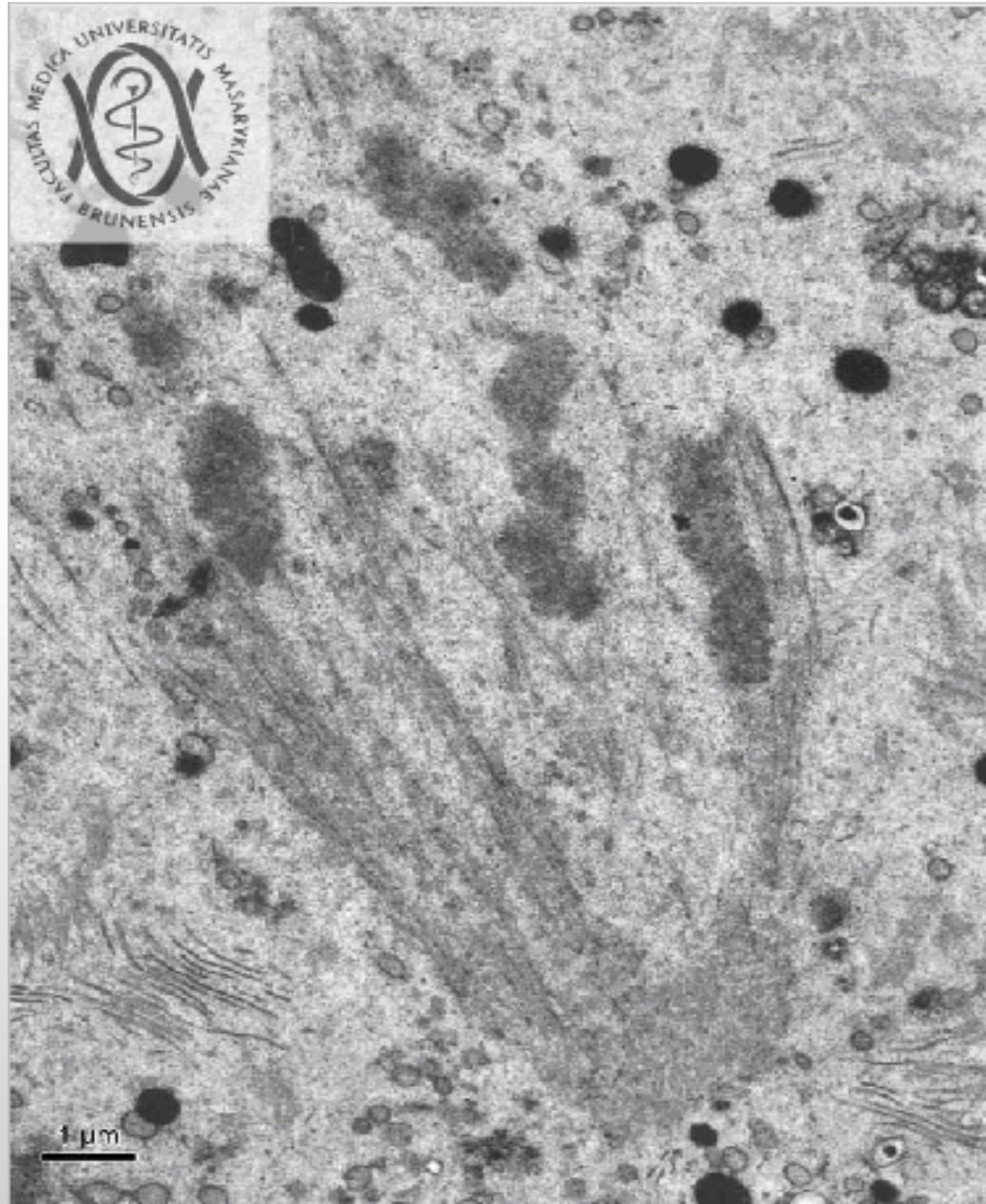
- 2 chromatidy (po replikaci)
- centromera – spojení chromatid, připojení dělicího vřeténka

po replikaci

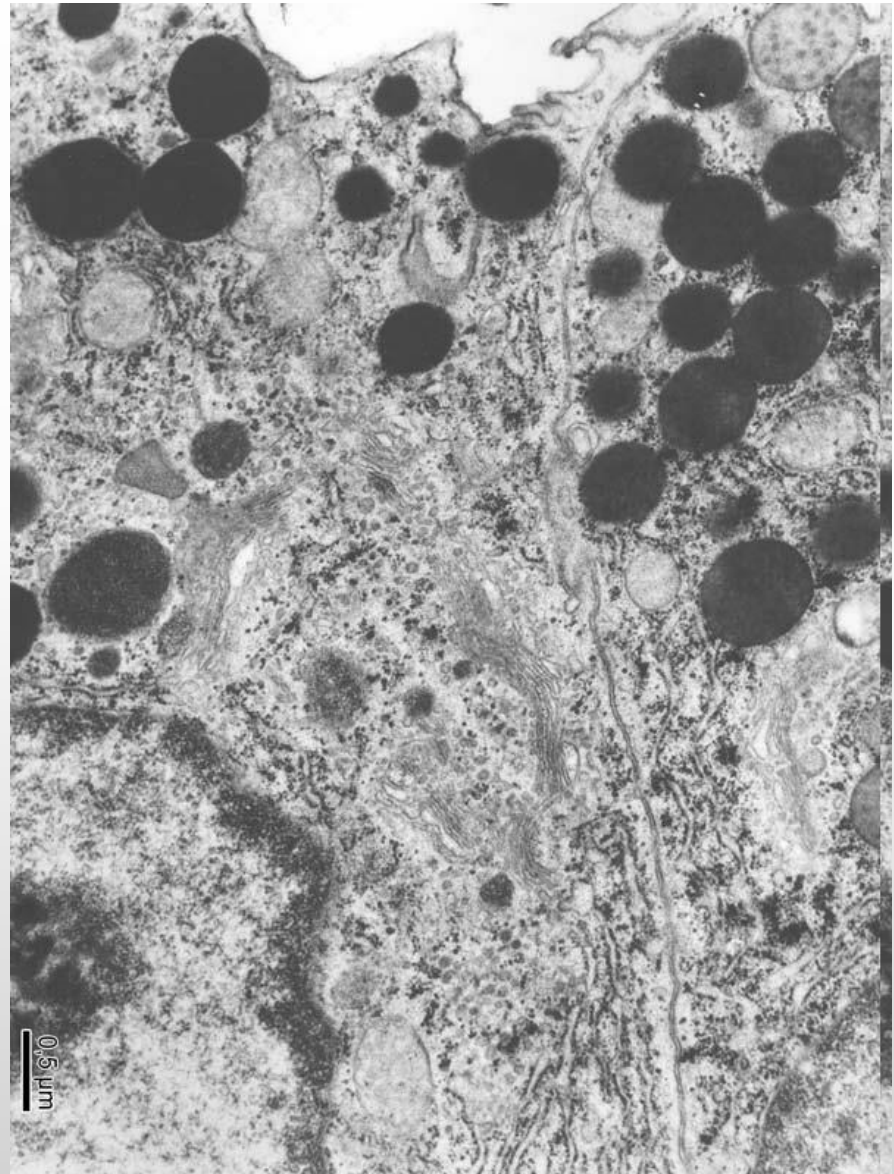

Chromosomy (M-fáze)

Buněčné organely vs buněčné inkluze

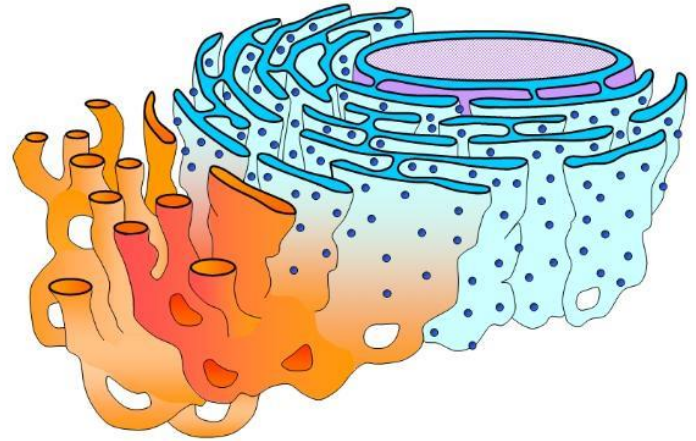
- Mitochondrie
- Endoplazmatické retikulum
  - granulární – drsné ER /GER/
  - agranulární – hladké ER /AER/
- Golgiho aparát
- Lyzosomy a endosomy
- Peroxisomy

- Ribosomy
- Centrioly

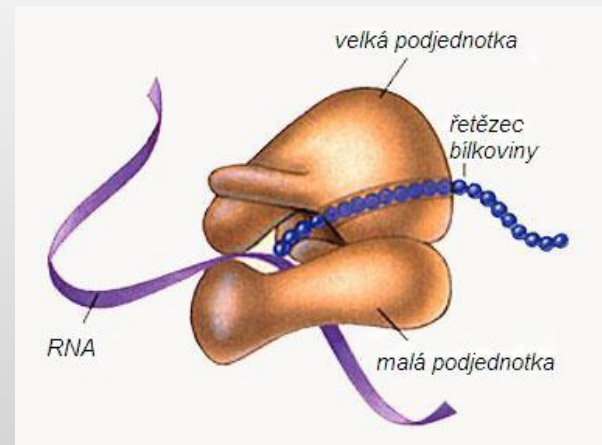
Membránové struktury

- cytoplazmatická membrána
- endoplazmatické retikulum
- Golgiho aparát
- mitochondrie
- lyzosity, endosomy, peroxisomy

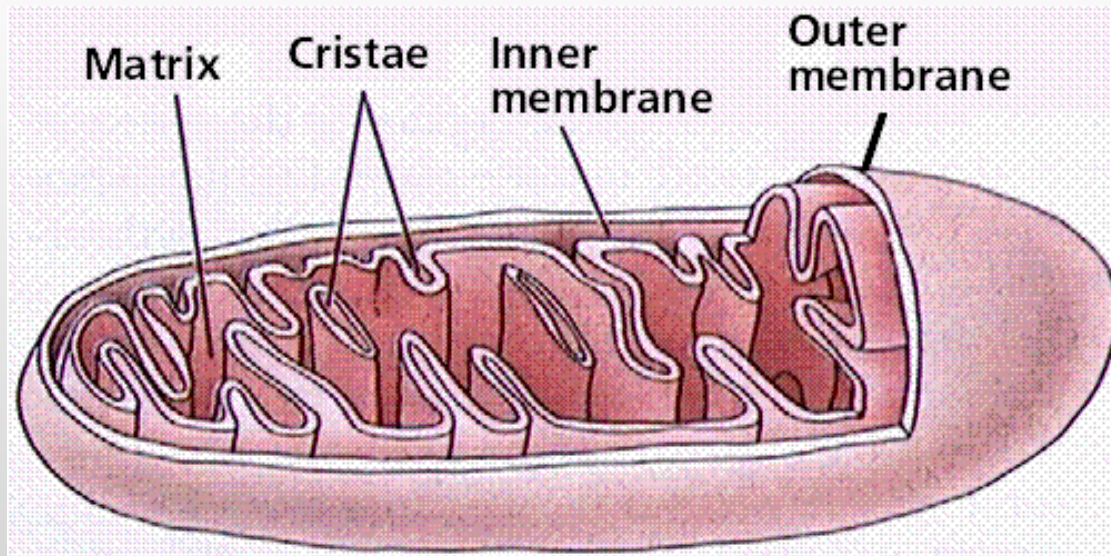
Struktury bez membrány

- ribosomy
- cytoskelet
  - centriol
- inkluze

Mitochondrie

- semiautonomní organela – vlastní DNA a ribosomy
- dvojitá membrána – vnější, vnitřní – cristae nebo tubuli mitochondriales
- tvar - kulatý, oválný (až vláknitý)
- velikost - 0,5 μm x 2 μm , protáhlé až 10 μm
- počet: různý dle metabolické aktivity buňky a jejich nároků na dodání energie (např. v jaterní buňce 1000 – 2500 mitochondrií)
- matrix – enzymy (65-70%), lipidy (25-30%), NK (3%), ADP, ATP atd.

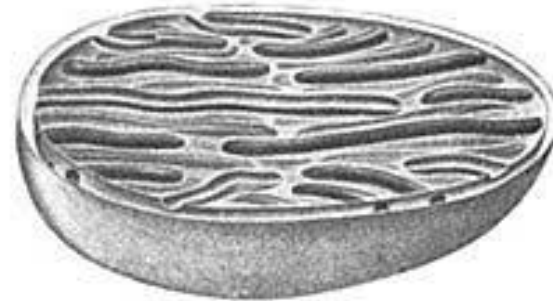

Mitochondrie - mitochondriální krysty

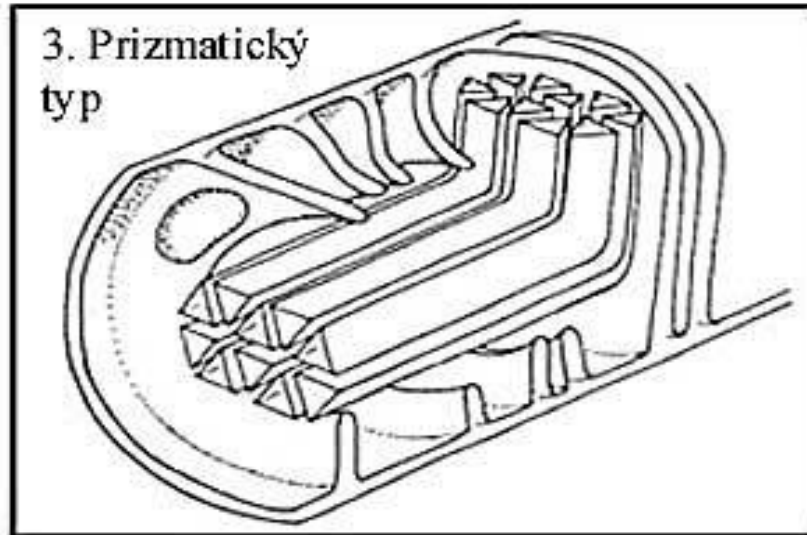
1. Kristový typ

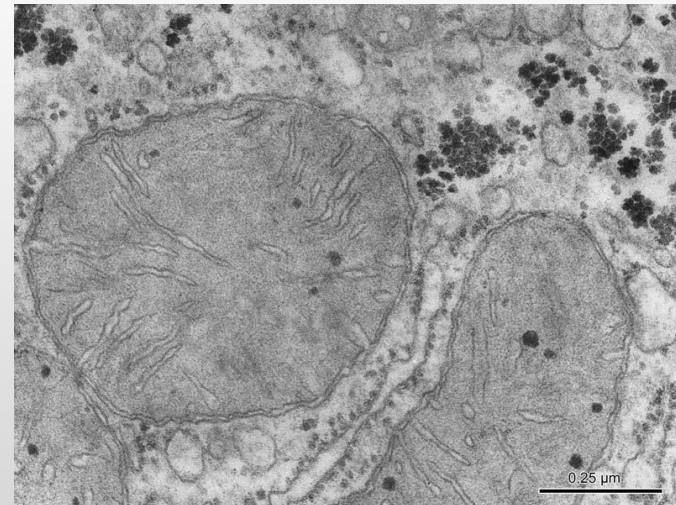
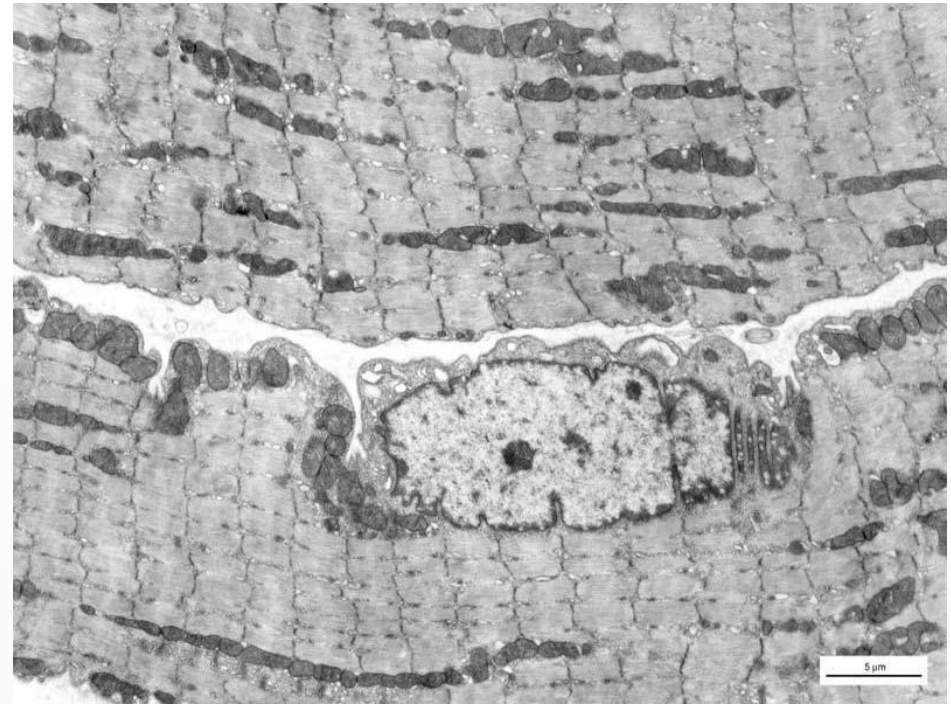
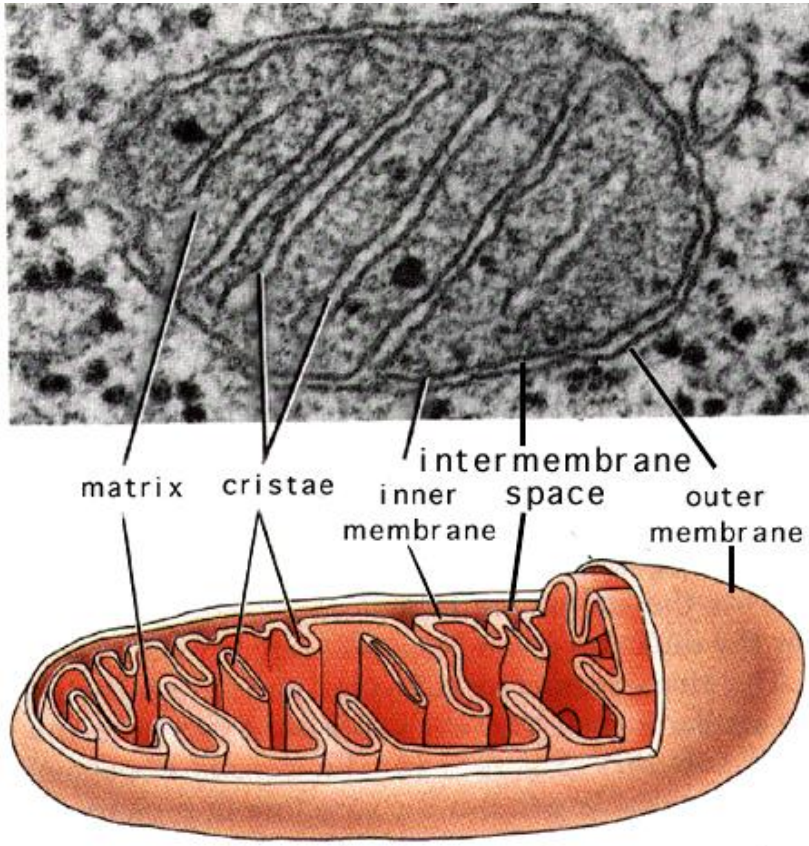
2. Tubulární typ

3. Prizmatický
typ

Mitochondrie

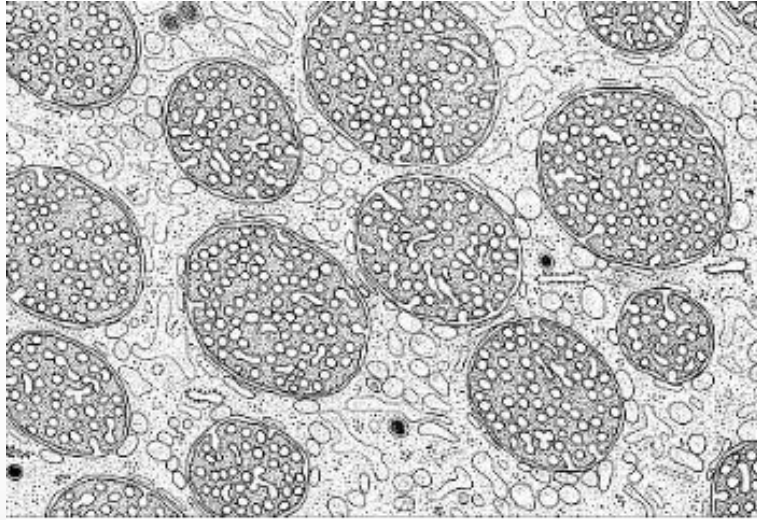

Tloušťka: 0.5-1 μm

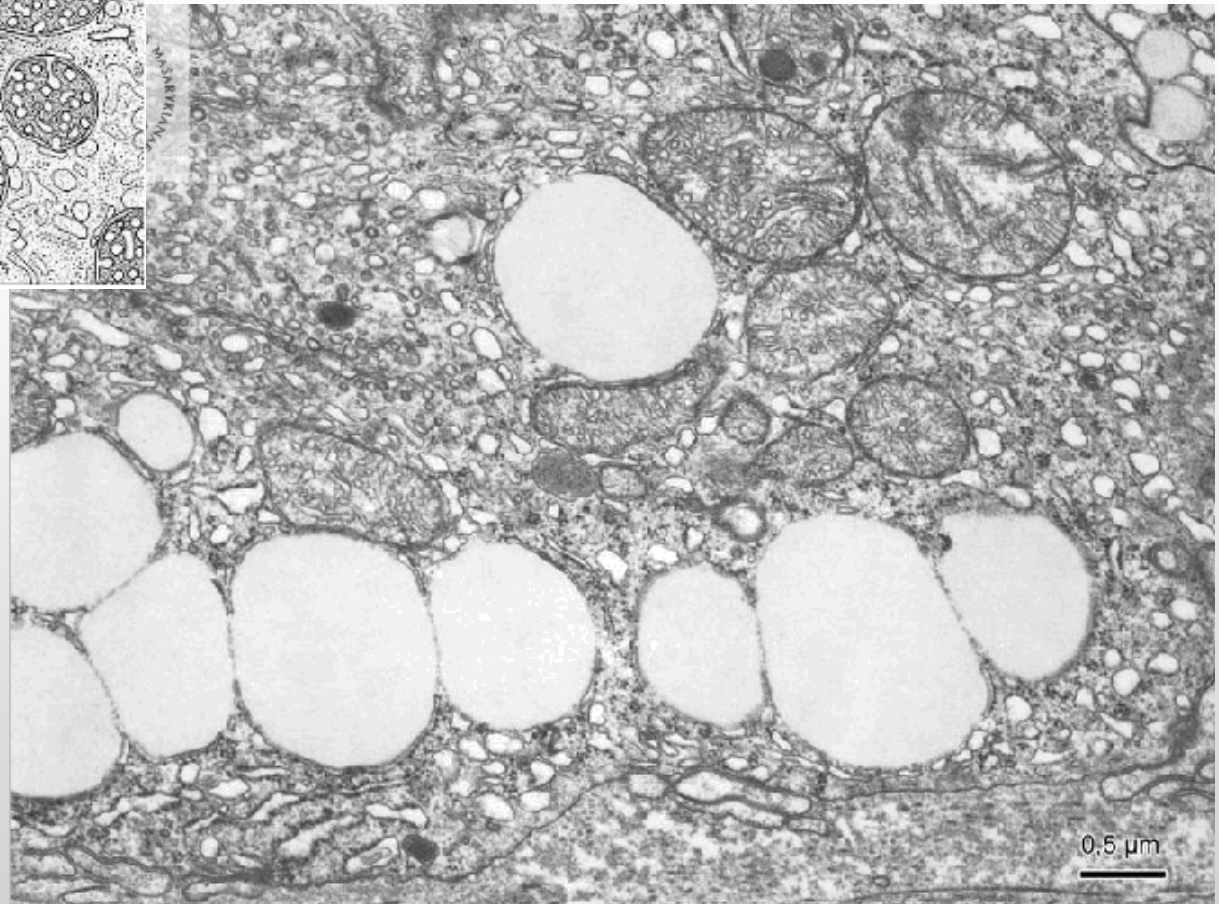
Délka: 1-10 μm

počet krist!!

Mitochondrie

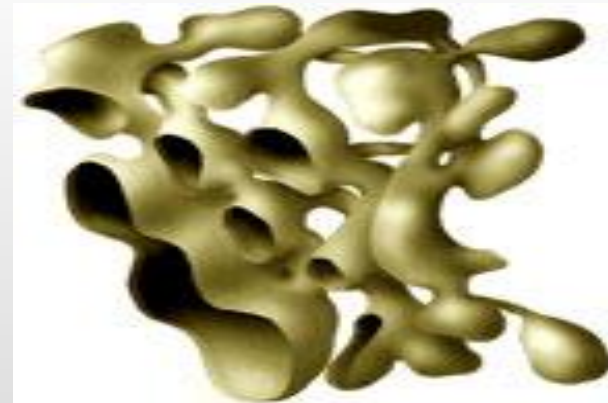
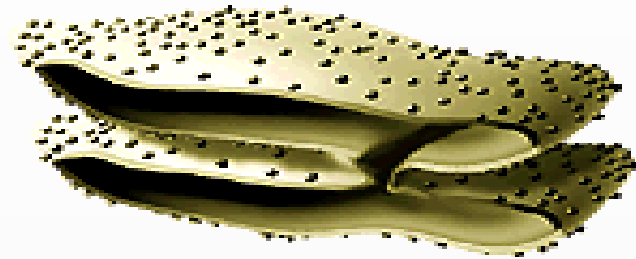
s tubuly – steroidogenní buňky

Endoplazmatické retikulum

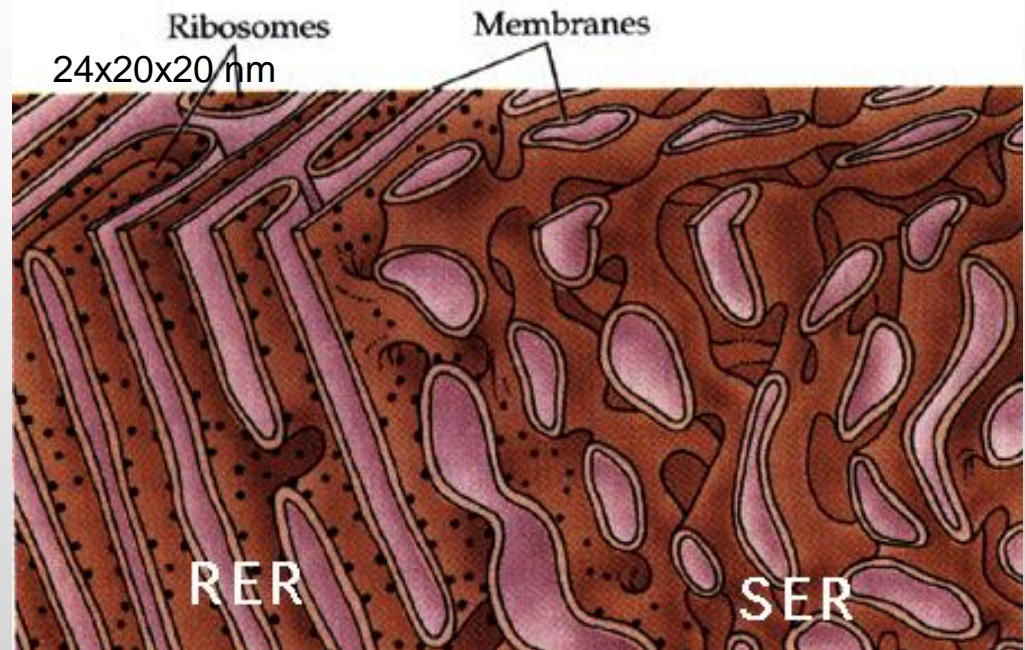
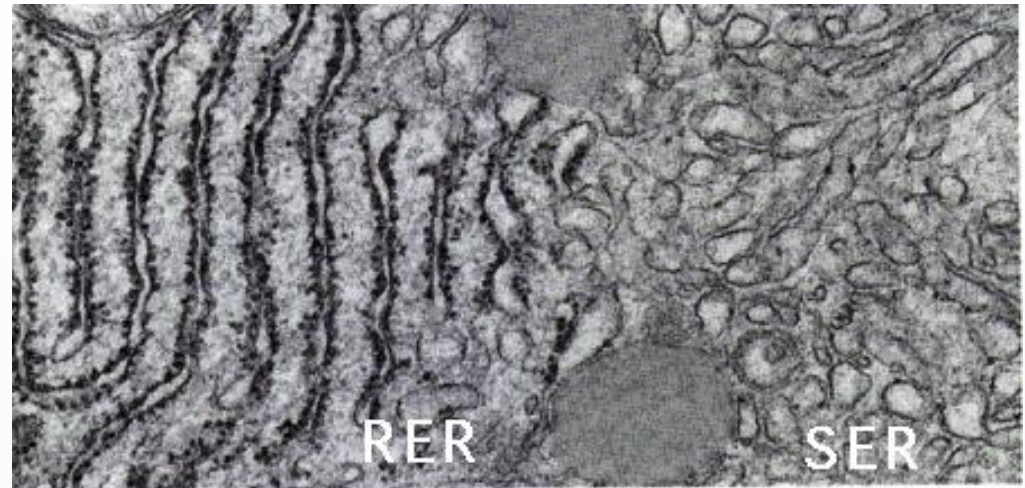
členitý, 3D systém membrán
v cytoplazmě buňky – 2 formy:

- **Zrnité (granulární) ER – GER:**
systém plochých, anastomozujících
cisteren + (poly)ribosomy reversibilně
vázané na membránu
- **Hladké (agranulární) ER – AER:**
systém tubulů a váčků
s membránou, bez ribosomů

Granulární a agranulární ER - funkce

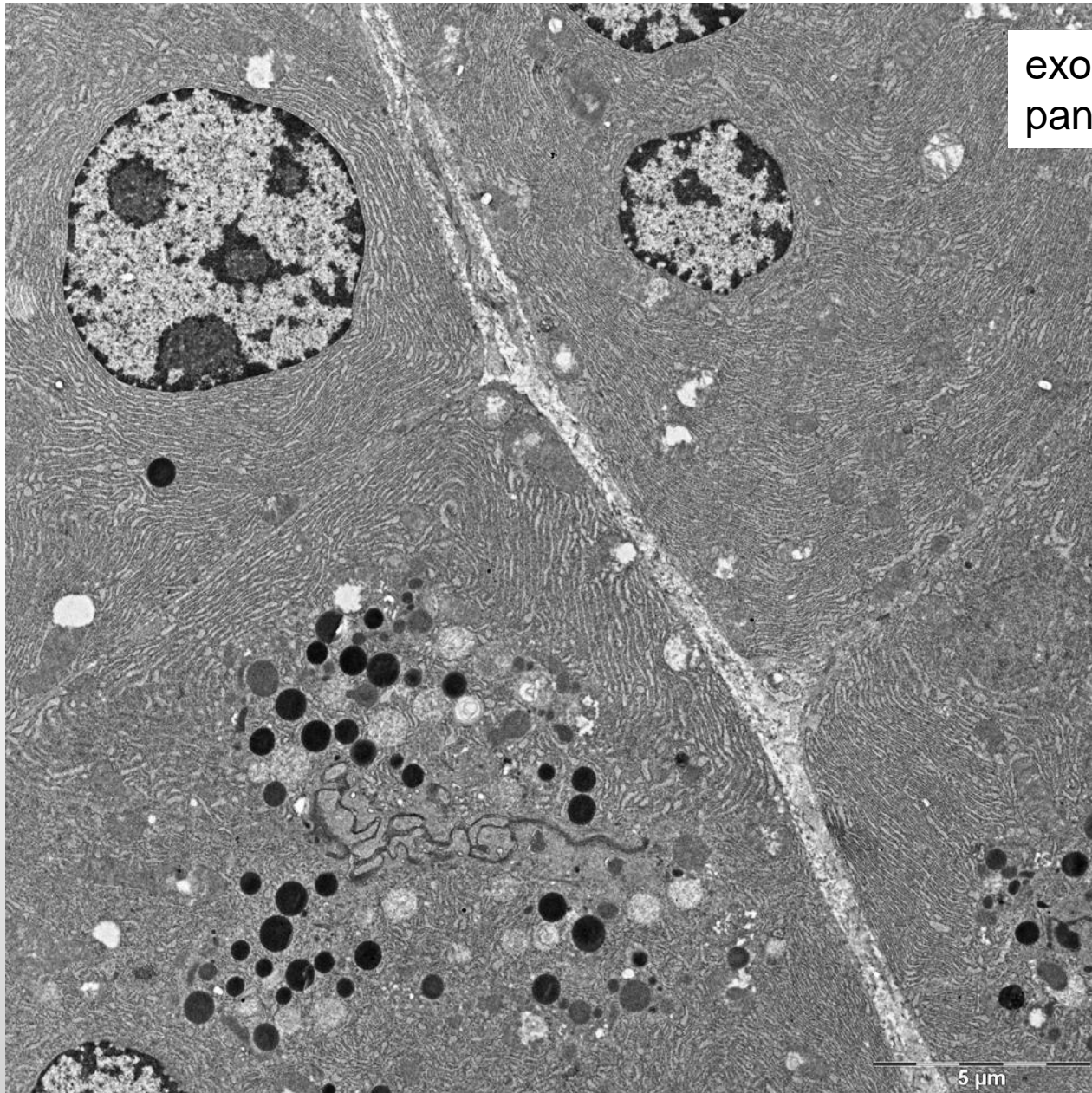
- GER
  - proteosyntéza na export
- AER
  - lipidový a cholesterolový metabolismus /syntéza steroidních hormonů/
  - syntéza membrán
  - detoxikace určitých látek a toxinů
  - Ca⁺⁺ zásobárna /pool/
  - metabolismus glykogenu

cisterny

síť tubulů a váček

Granulární ER

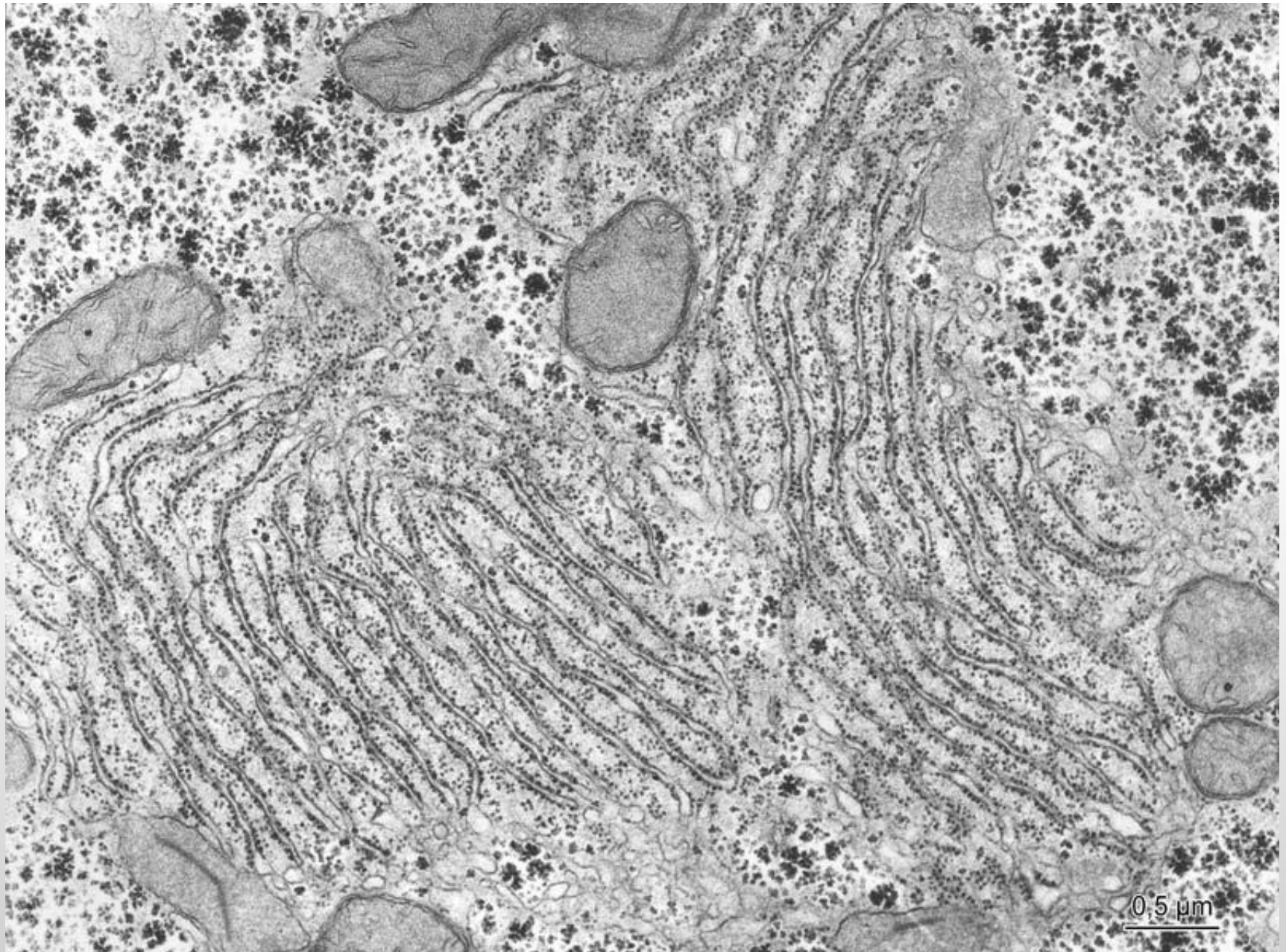

exokrinní
pankreas

5 μ m

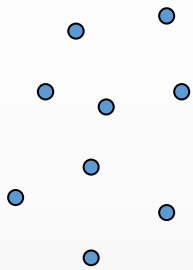

Granulární ER

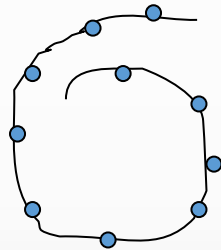

Ribosomy

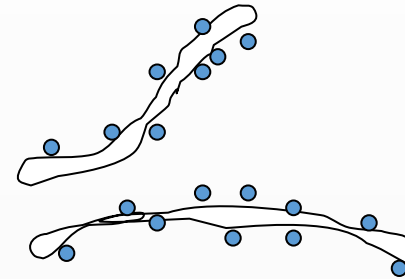
- tělíška složená ze 2 podjednotek
- velikost ribosomu: 20 nm Ø

volné
ribosomy

polyribosomy

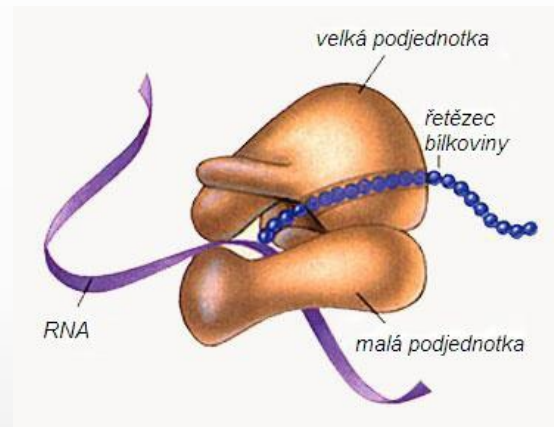
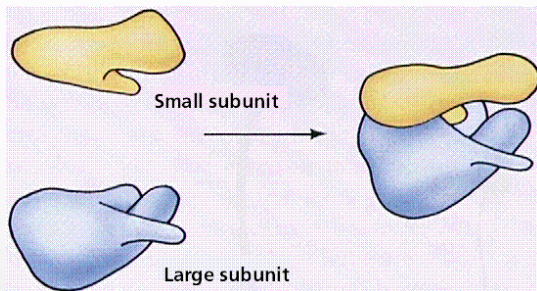
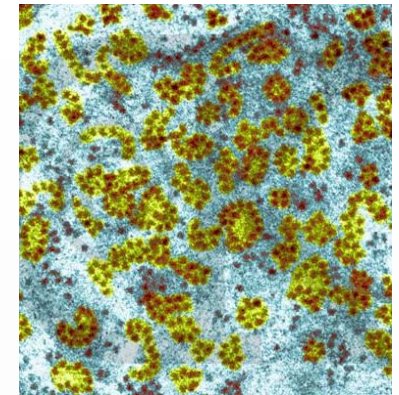
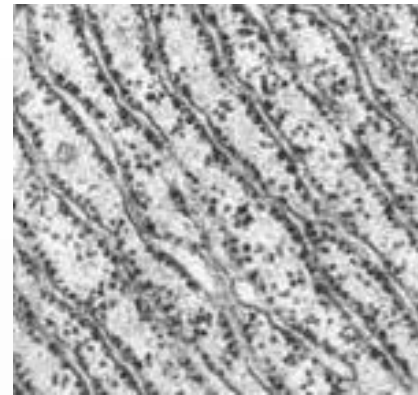

ribosomy na
endoplazmatickém
retikulu

proteosyntéza „pro buňku“ a „na export“ (např. žlázné bb.)

Ribosomy

monosomy x polysomy
/vzhled spirál nebo roset/

TRANSLACE

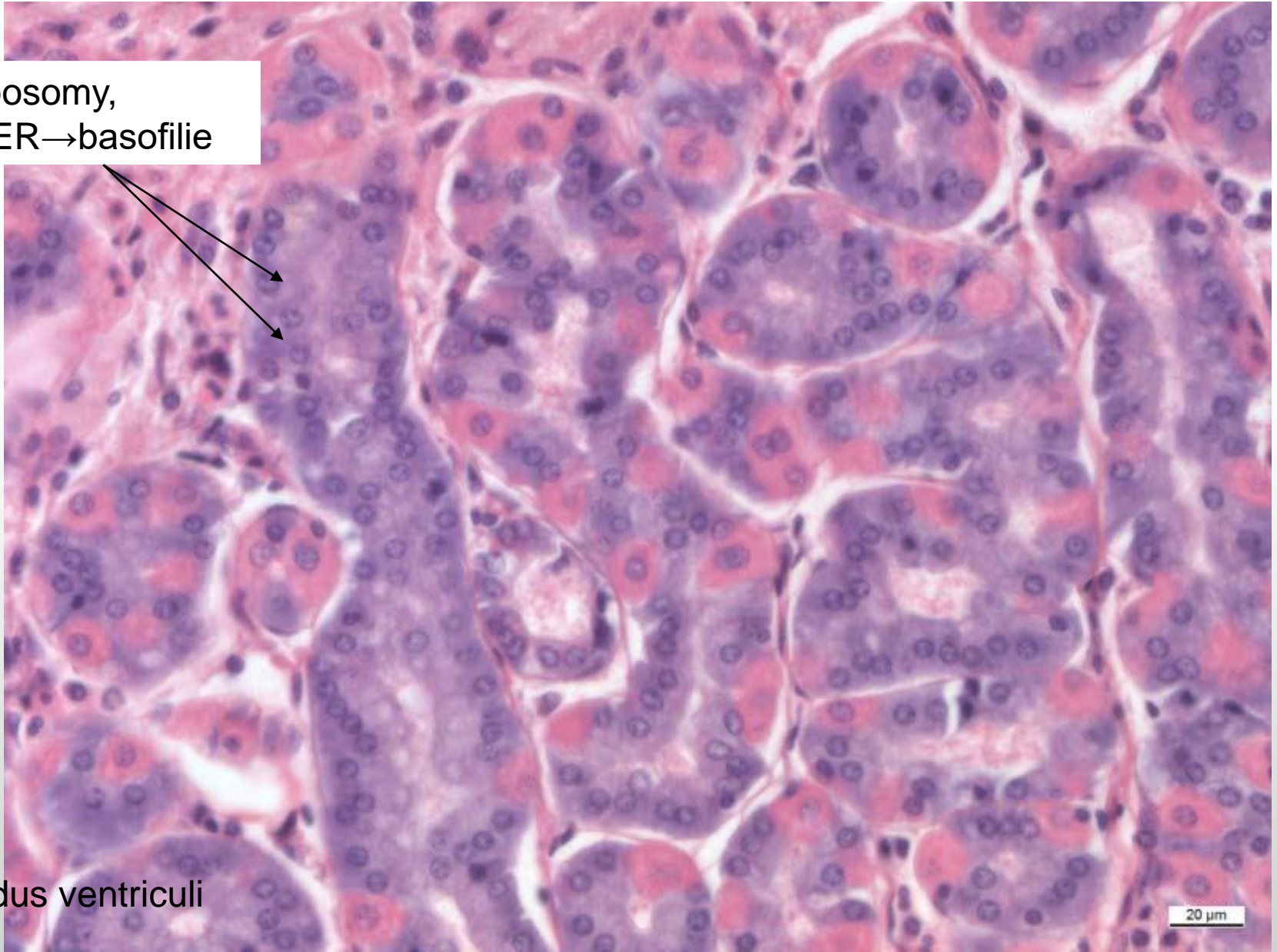
tRNA s aminokyselinou

mRNA

GER - basofilní cytoplazma buňky (x acidofilní)

ribosomy,
GER→basofilie

fundus ventriculi

20 μm

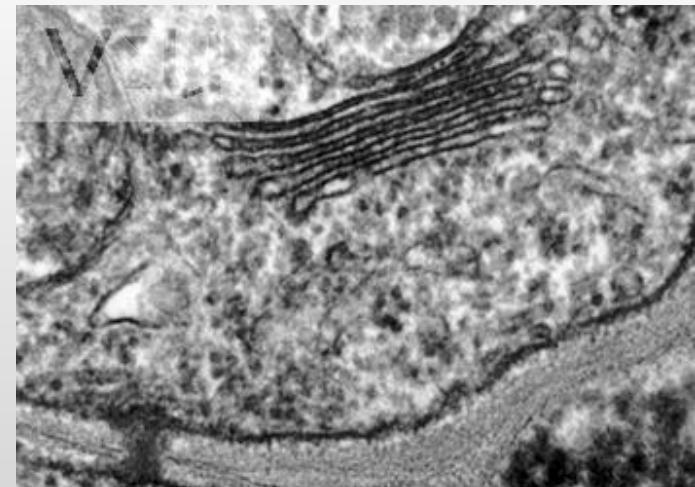
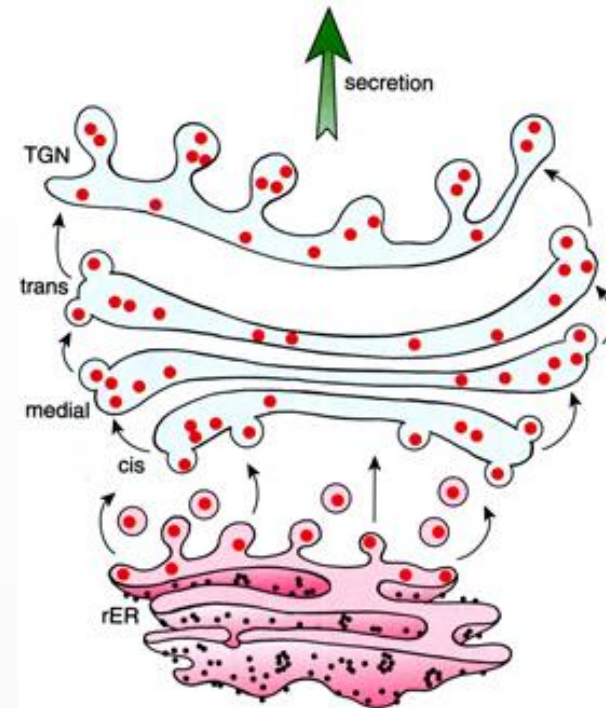
Golgiho aparát

• Struktura

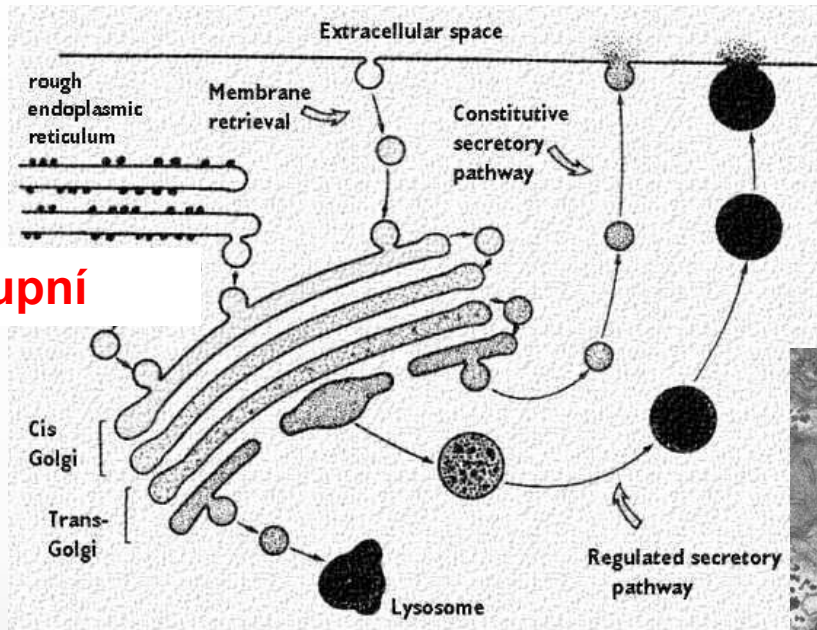
- paralelně uspořádané cisterny (3-10)
- malé váčky
- větší vakuoly

• Funkce

- finalizace produktů vyrobených buňkou
- produkty
  - sekreční granula /na export/
  - primární lyzosomy
  - části buněčné membrány

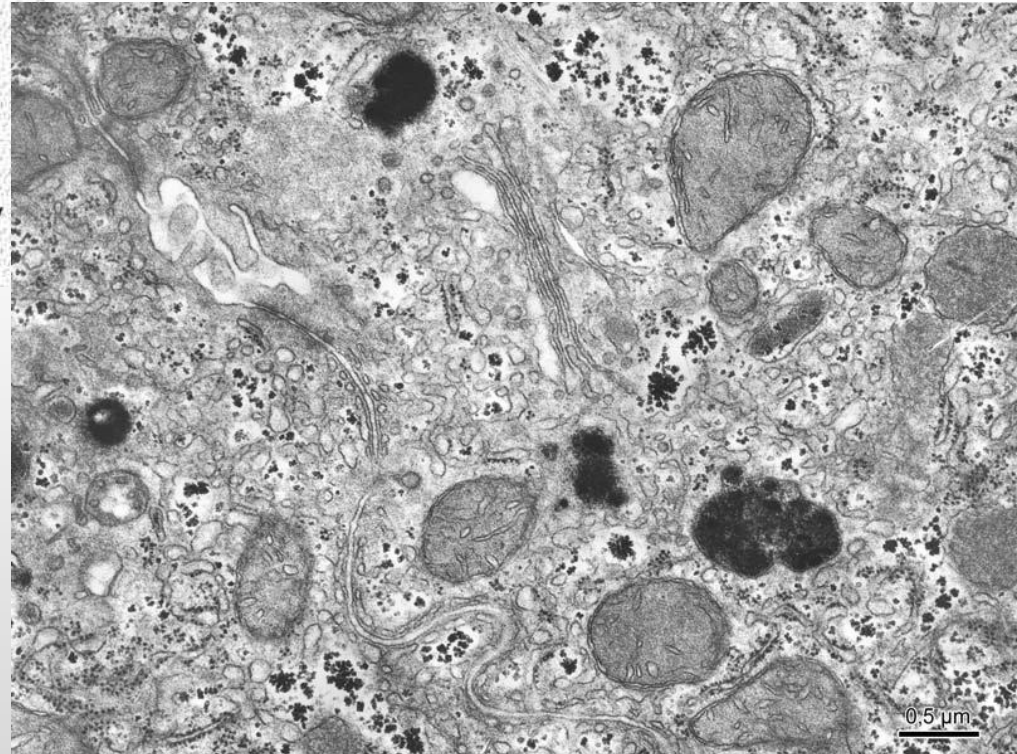

Golgiho aparát

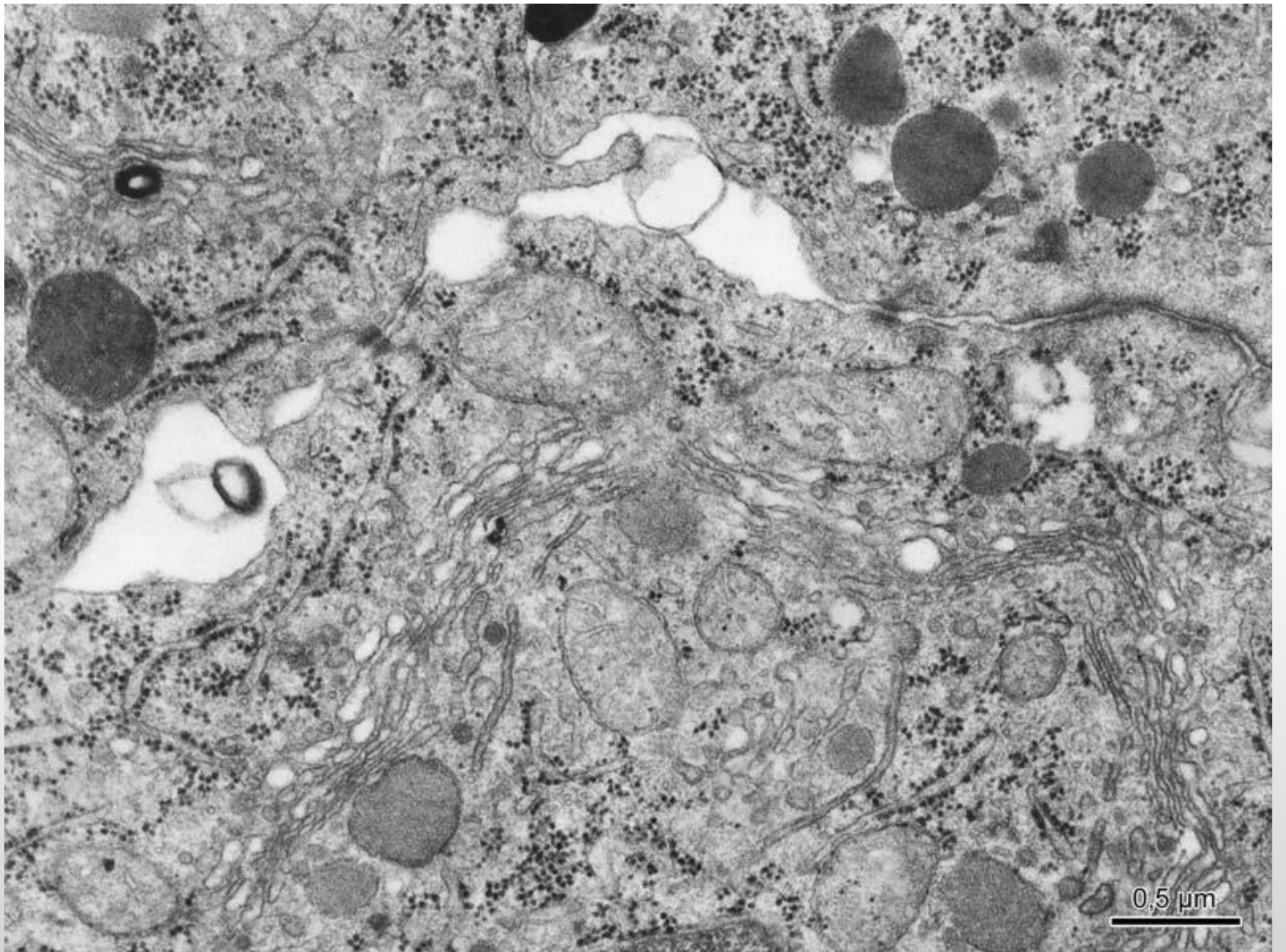

vstupní

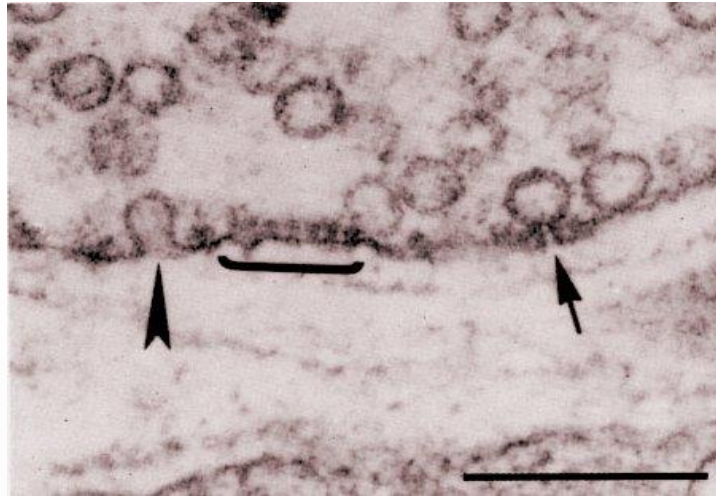
maturační

10 – 20 na buňku

Endosomy

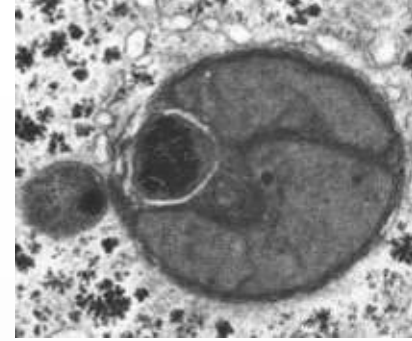
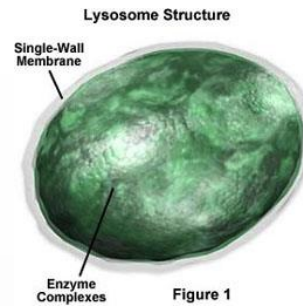

- membránové váčky ($\emptyset$ 20-150 nm) - vstup do buňky – pinocytózou

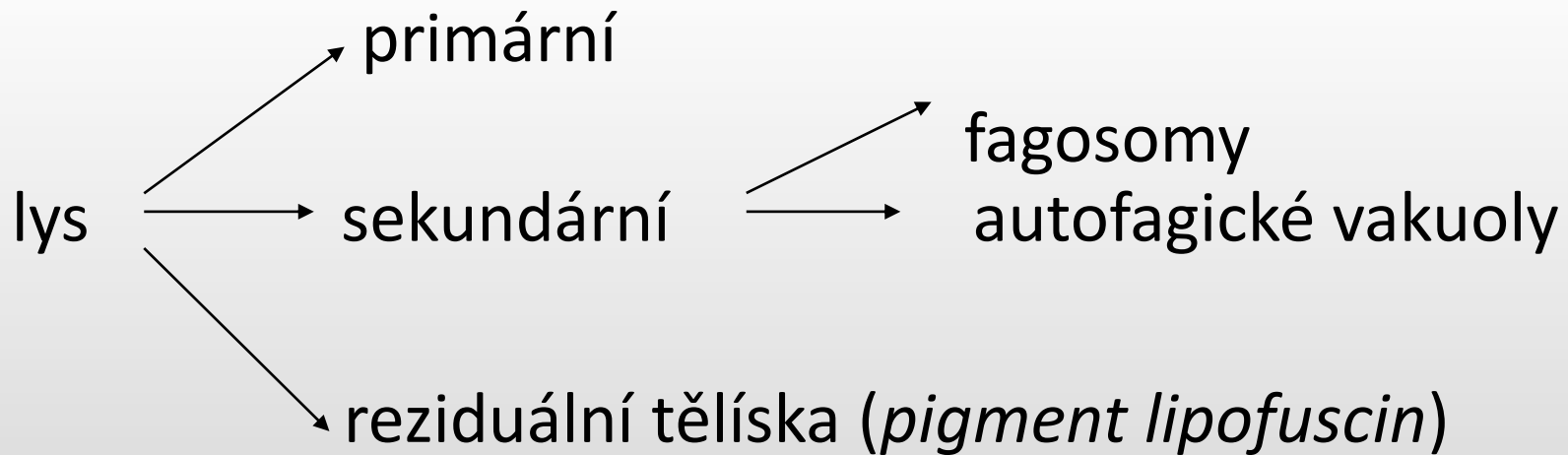
osud v buňce $\begin{cases} \rightarrow \text{transcytóza} \\ \rightarrow \text{fúze s ly} \Rightarrow \text{sekundární ly} \end{cases}$

Lyzosomy

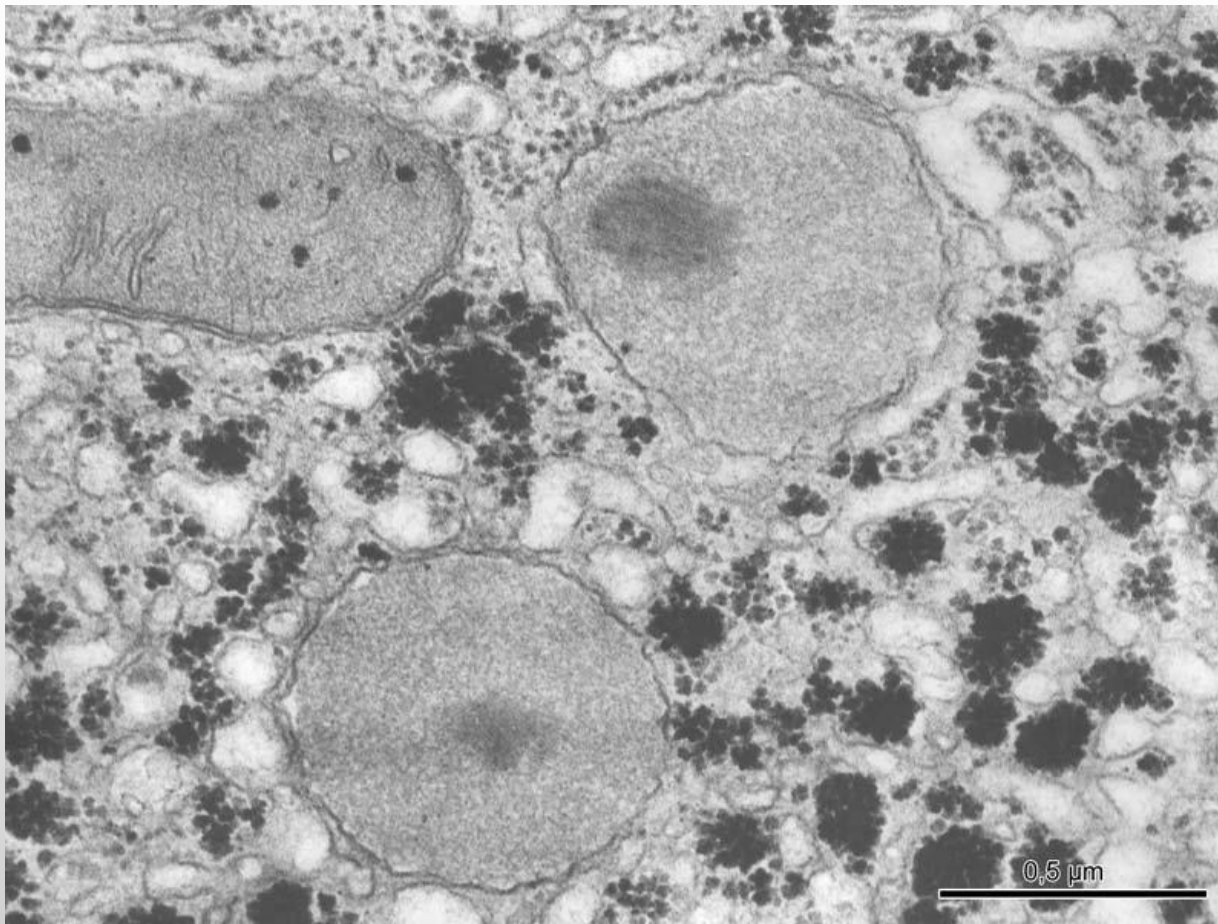

váčky – od $0,5 \mu\text{m}$ $\emptyset$, jednoduchá membrána, matrix s hydrolytickými enzymy kyselého pH (*kyselá fosfatáza, karboxylesterhydrolázy, katepsiny, hyaluronidáza, nespecifická esteráza, lipáza, ribonukleáza, aj.*)

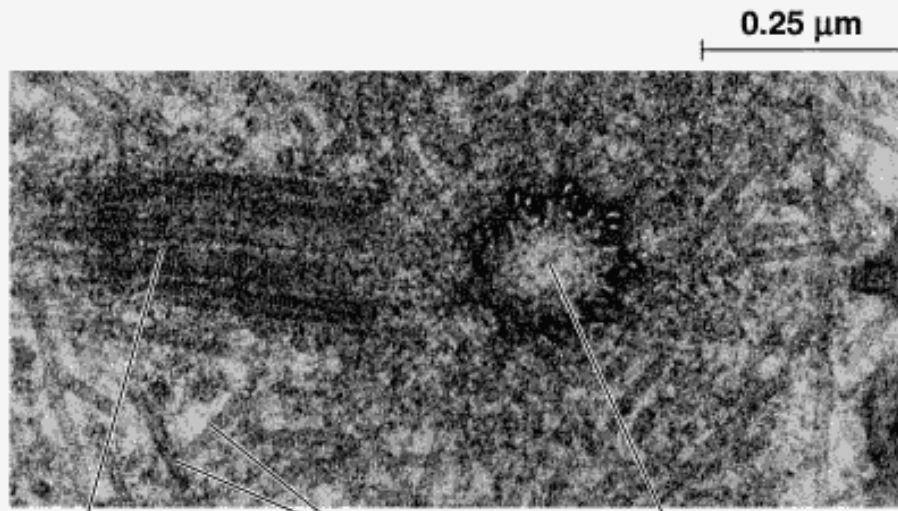
Peroxisomy

- organely obalené membránou, četné v játrech..
- **nucleoid** – charakteristický tmavě denzní střed – ne u lidí
- obsahuje kolem 40 enzymů /kataláza, peroxidáza, oxidativní e./
- váčky – 0,1 - 0,5 μm $\emptyset$
- funkce: detoxikační, syntéza lipidů..

Centriol

- nemembránová organela
- složen z **9 sad tripletů mikrotubulů** /s částečně sdílenou stěnou – OCC/

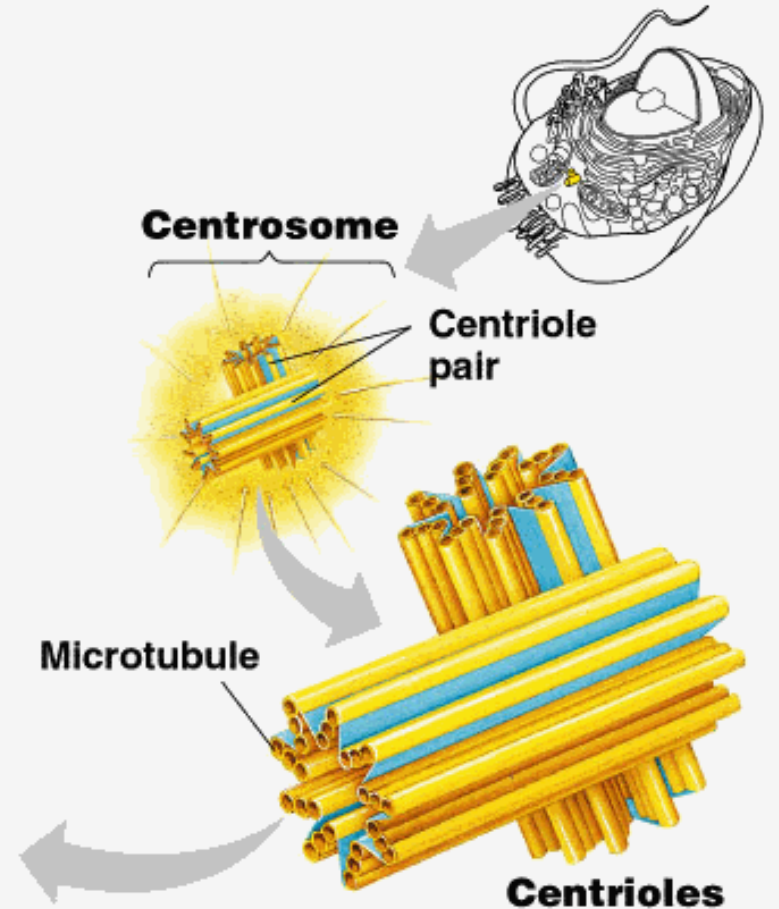

Longitudinal section of centriole

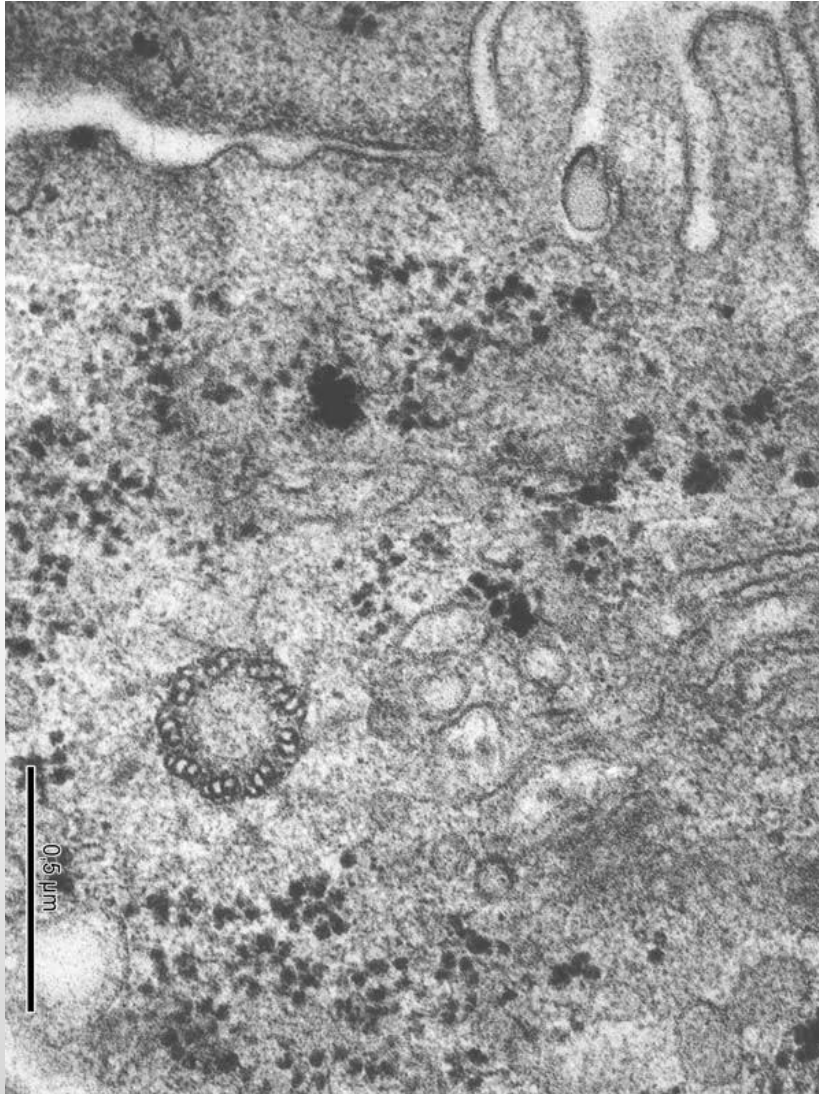
Microtubules

Cross section of centriole

Copyright © Pearson Education, Inc., publishing as Benjamin Cummings.

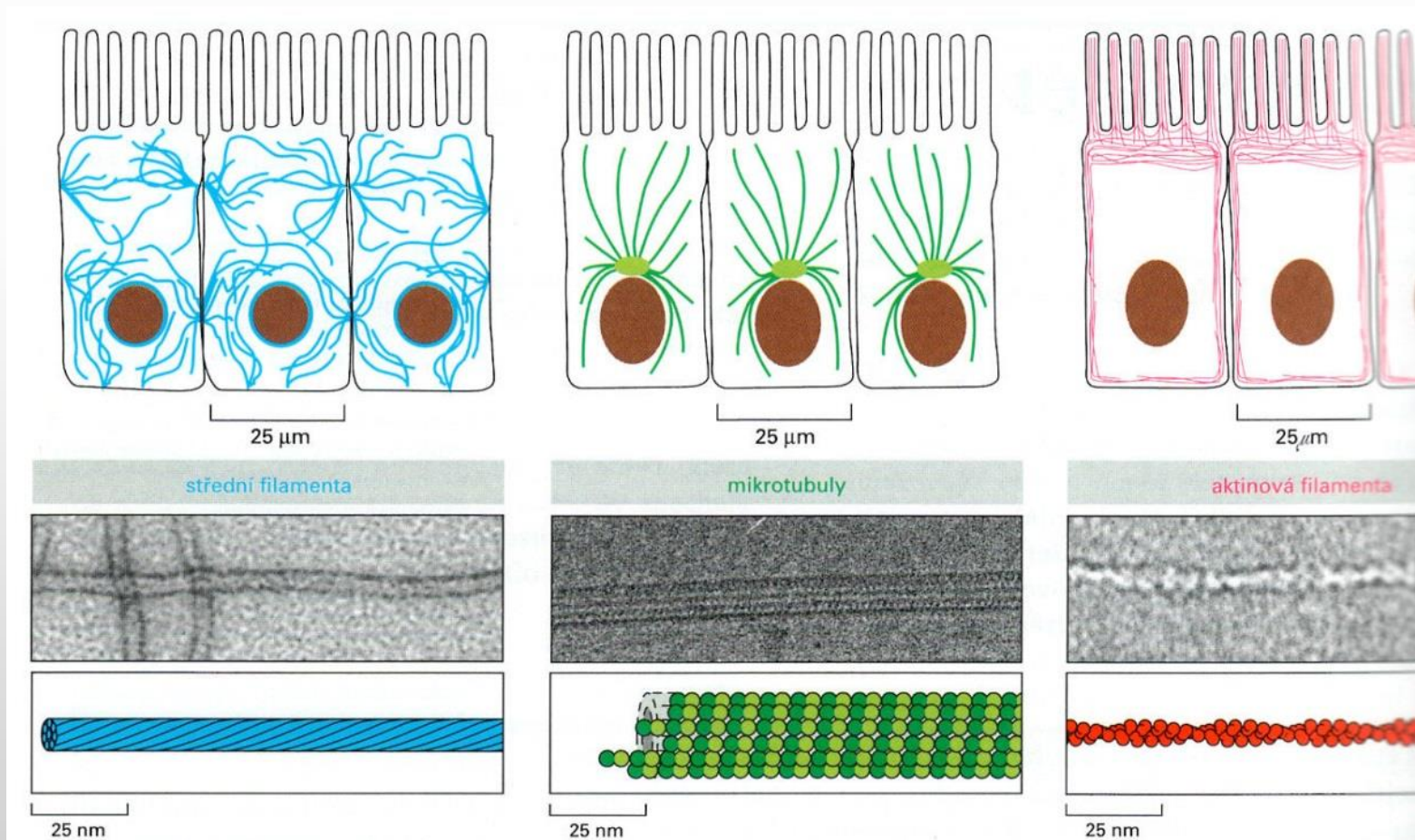
Centriol

- organizátory pro stavbu dělicího vřeténka
- replikací vznikají bazální tělíska řasinek
- tvar: cylindr (válec)
- **velikost:** $\emptyset$ 0,2 μm , délka 0,4 - 0,5 μm
- stavba: **9 tripletů** mikrotubulů po obvodu válce
- zřetelné v interfázi poblíž jádra
- 1 pár centriolů kolmo na sebe

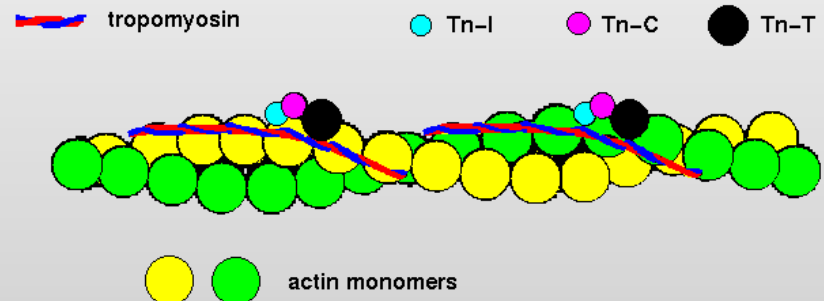
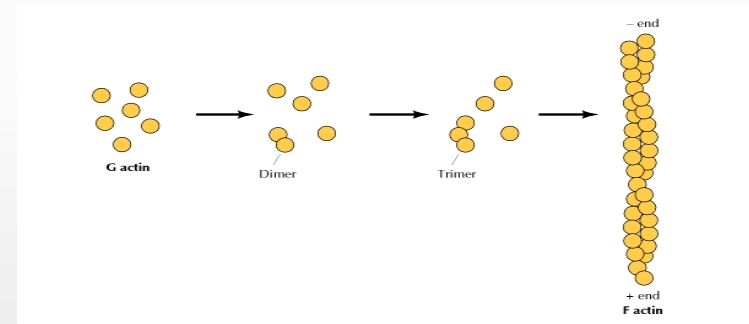
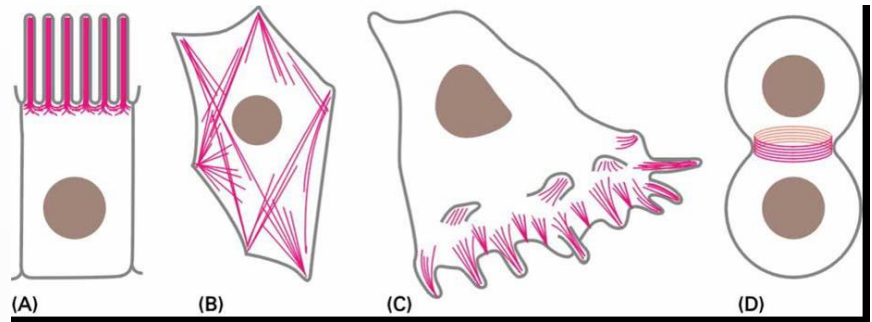
Cytoskelet

- **Mikrotubuly** (válce o $\varnothing$ 22 nm, $\alpha + \beta$ TUBULIN)
- **Mikrofilamenta** (vlákna o $\varnothing$ 5-7 nm, AKTIN)
- **Intermediární filamenta** (vlákna o $\varnothing$ 8-11 nm)

Cytoskelet – mikrofilamenta

- 5-7nm
- tvořena bílkovinou **aktin**
  - ve svalových buňkách – myofilamenta
  - v ostatních – mikrofilamenta
- s membránou asociovaná – pohyb plazmatické membrány, výběžků buněk, lokomoce buňky
- 3D-síť / proudění cytoplazmy, udržení pozic buněčných organel/

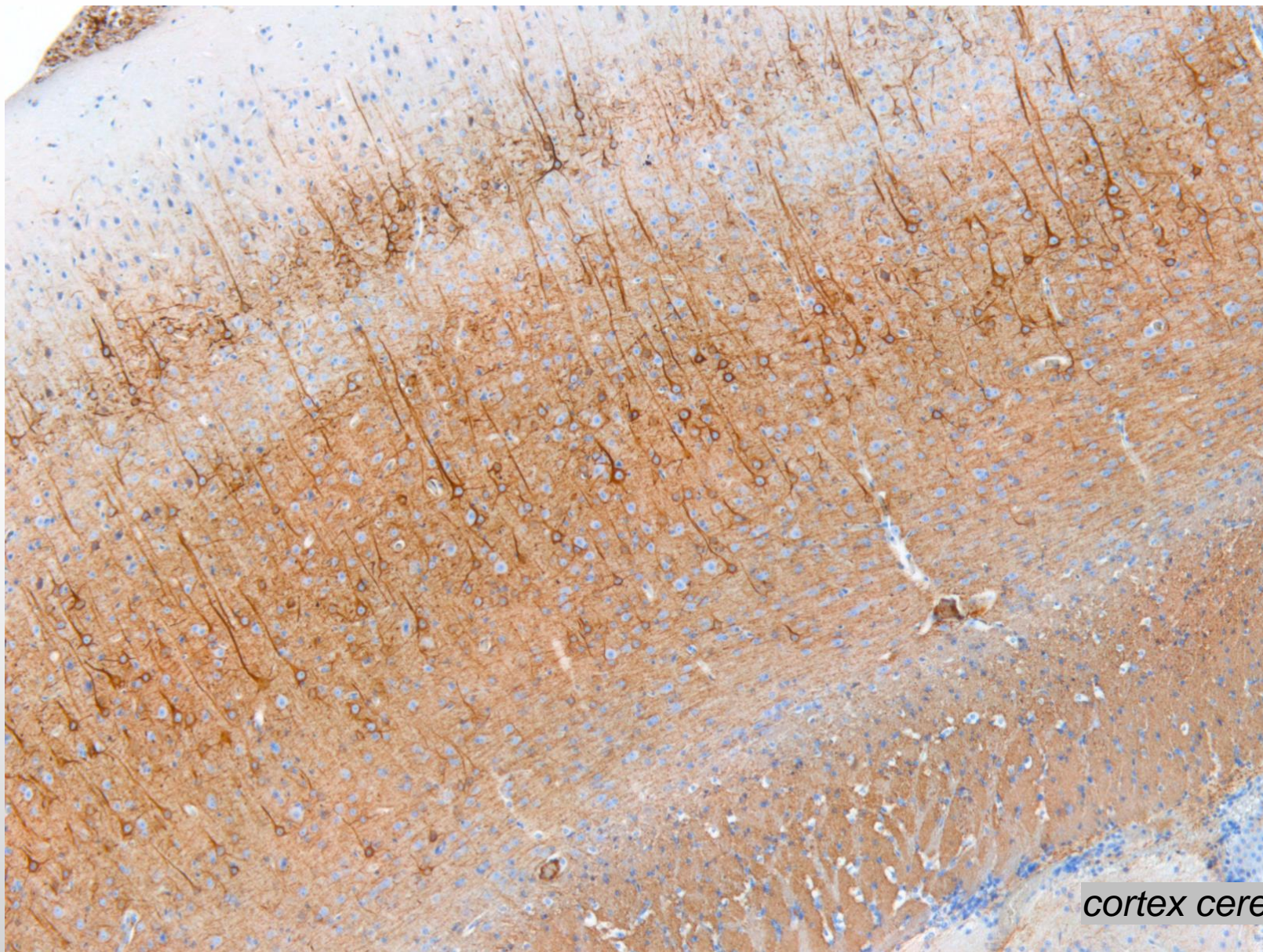

Cytoskelet – intermediární filamenta

- 8-11 nm
- **cytokeratinová** – epitelové buňky
- **vimentinová** – buňky mesenchymového původu – hladké svalové, endotelové...
- **desminová** – svalové buňky
- **neurofilamenta** – neurony
- **gliová** – neuroglie

Cytoskelet – intermediární filamenta

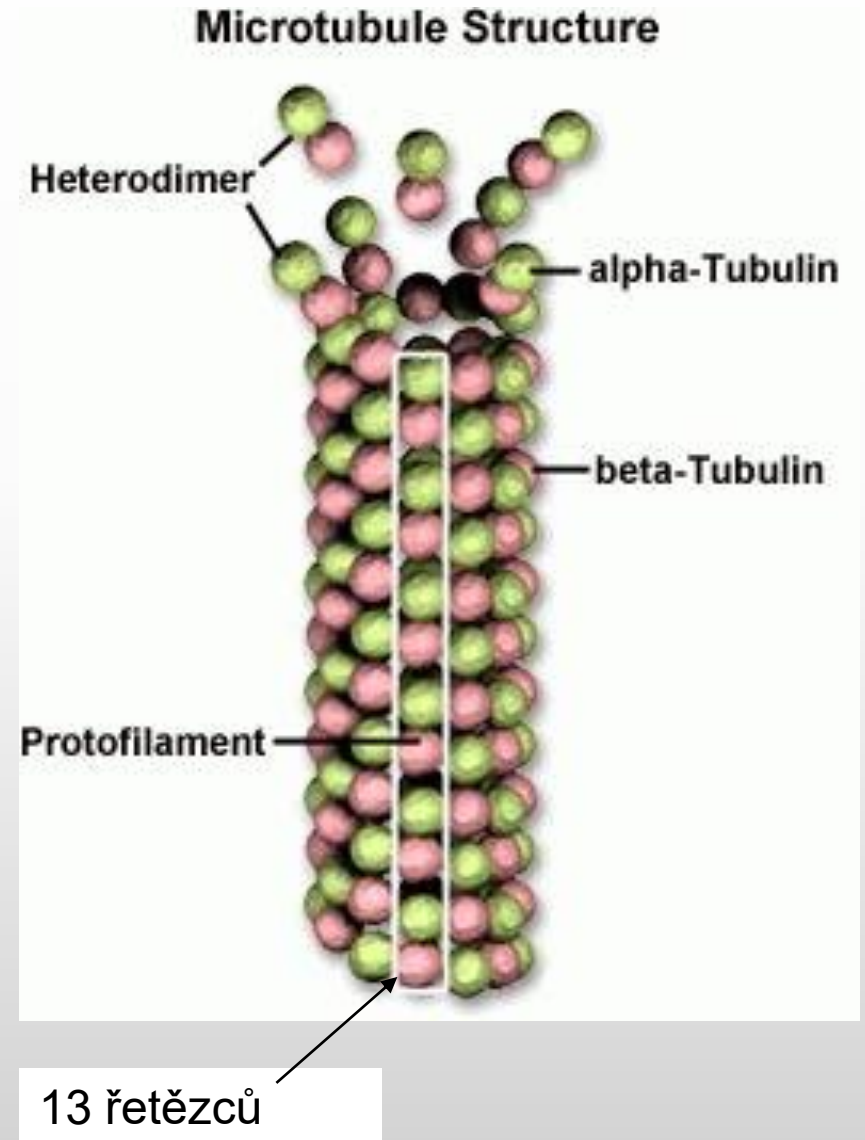

cortex cerebri

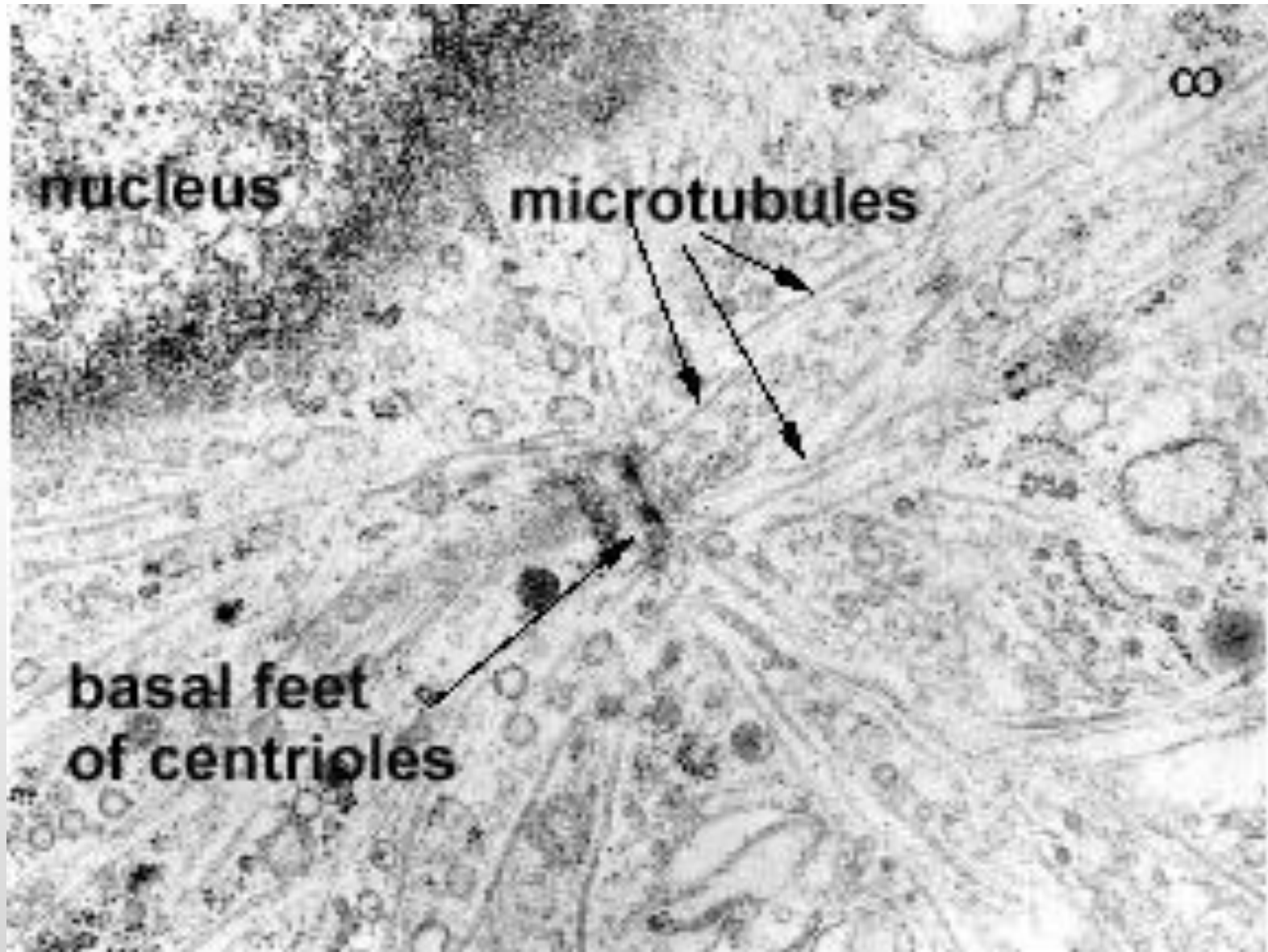

Cytoskelet - mikrotubuly

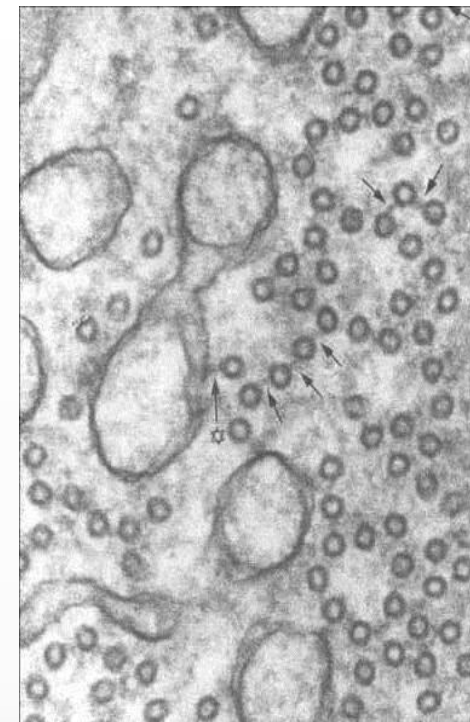
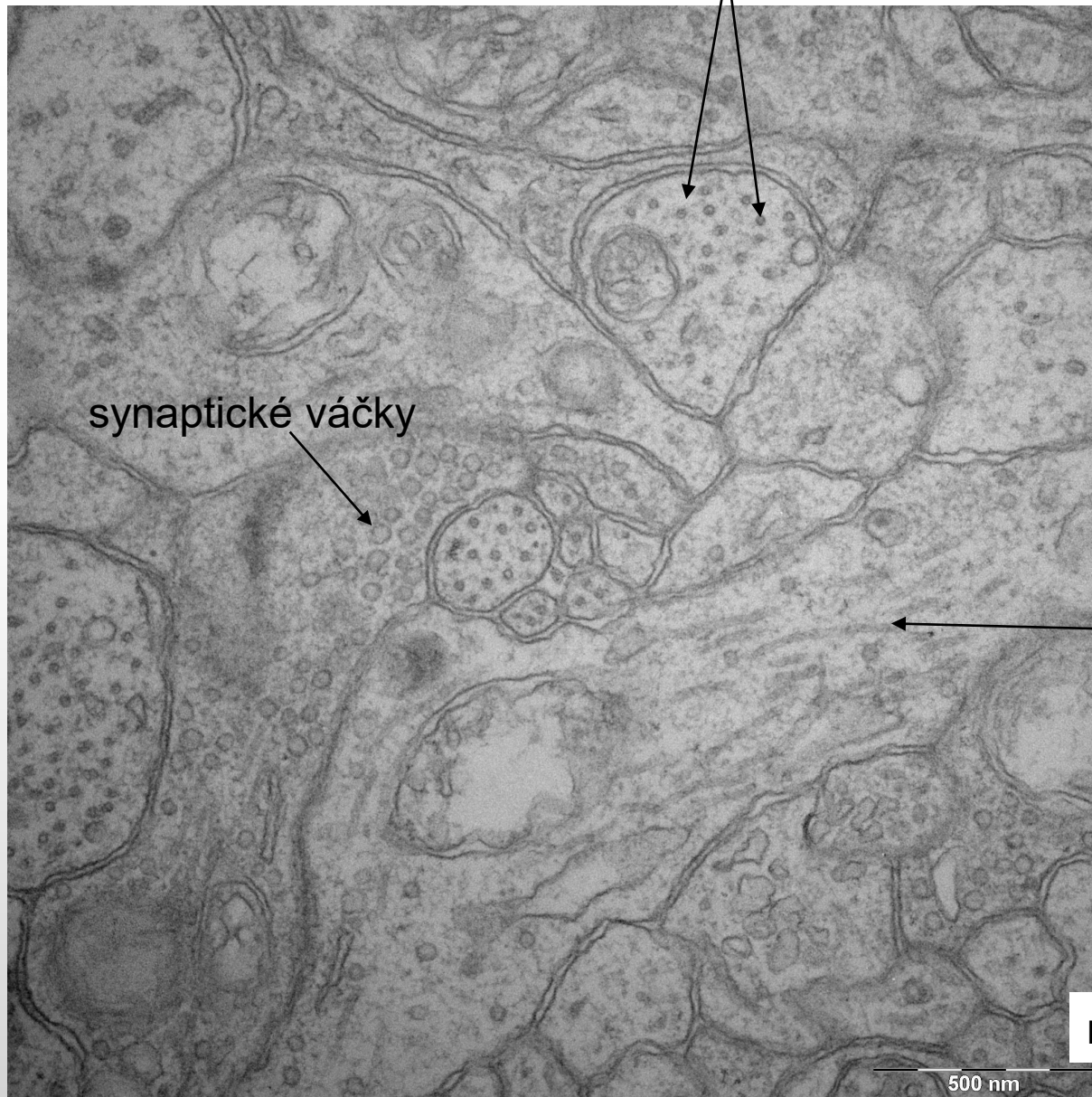
- 22 – 25 nm, tvořeny **tubulinem**
- duté válce, dynamické struktury
- funkce:
  - udržování tvaru buněk,
  - intracelulární transport sekrečních granul
  - pohyb řasinek a bičíků
  - fagocytóza
  - pohyb chromosomů během mitózy
  - součást centriolů a basálních tělísek

Cytoskelet - mikrotubuly

Cytoskelet - mikrotubuly

mikrotubuly
podélně

nervová tkáň

Buněčné inkluze

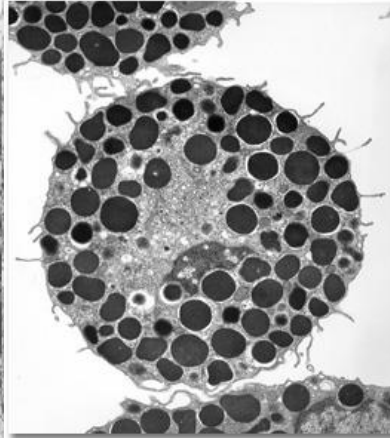
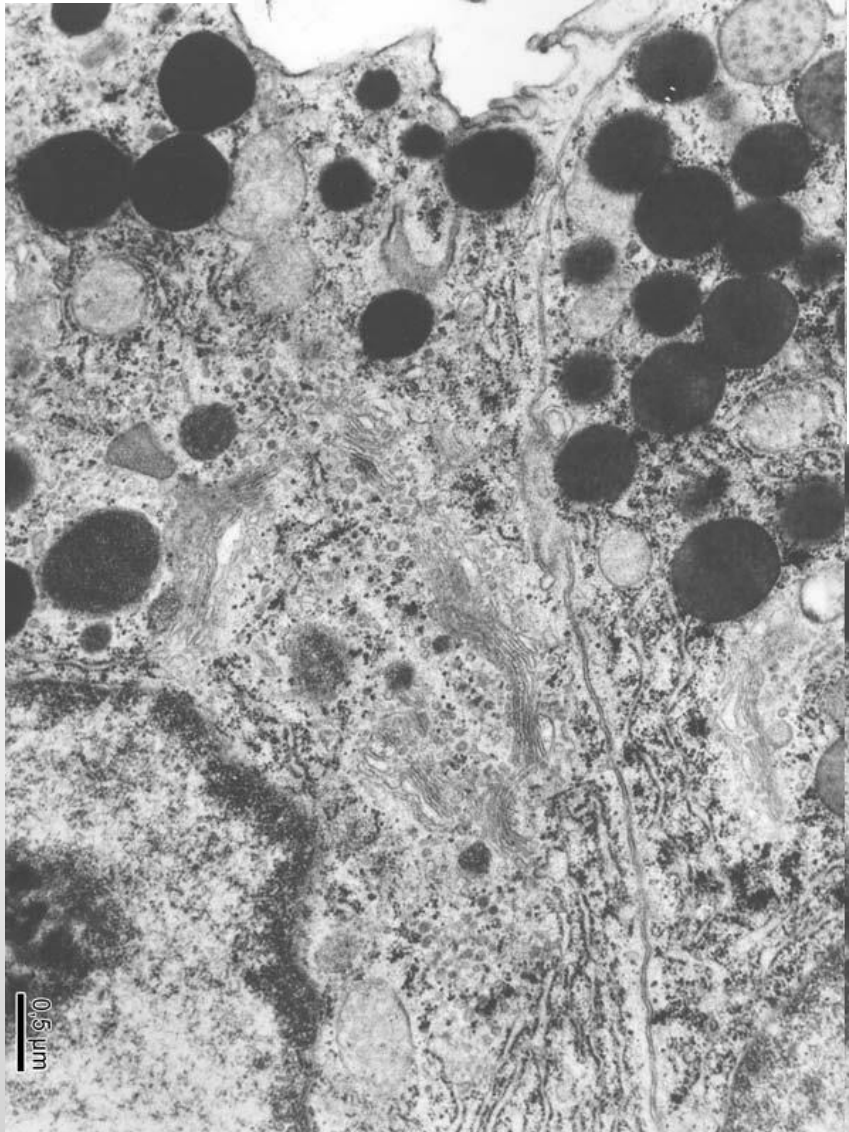
zásobní nebo odpadní látky

- Sekreční granula
- Zásobní látky
  - glykogen
  - lipidové kapky
- Krystaly (proteiny)
- Pigmenty
  - endogenní
    - autogenní
    - hematogenní

exogenní – prach, barviva (karoten), tetováž

Buněčné inkluze - sekreční granula

EM

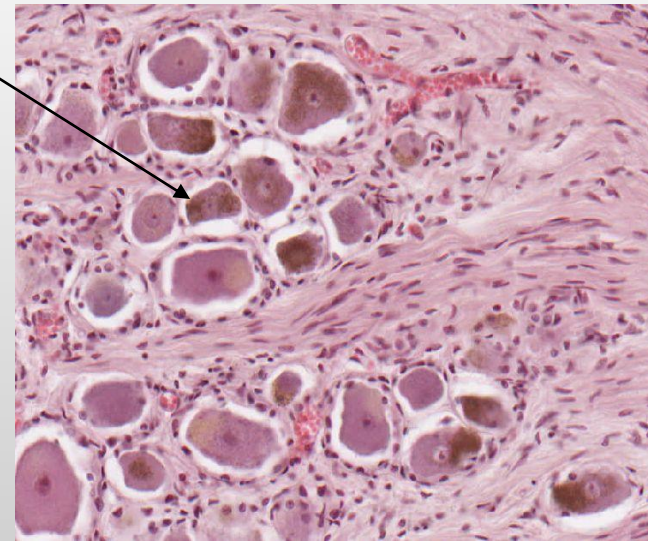
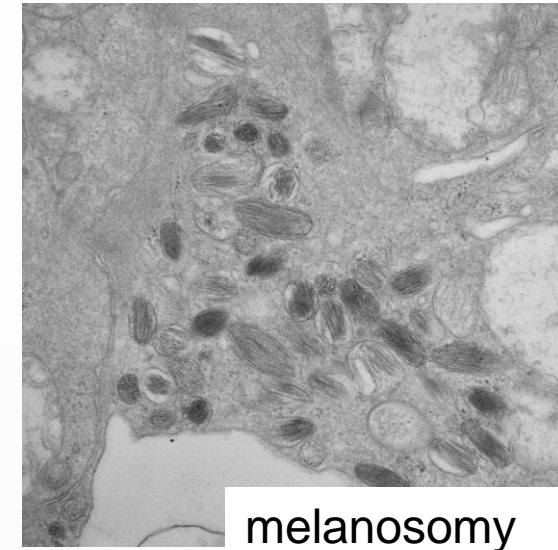
SM

Buněčné inkluze

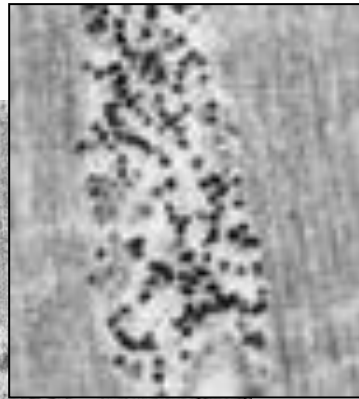
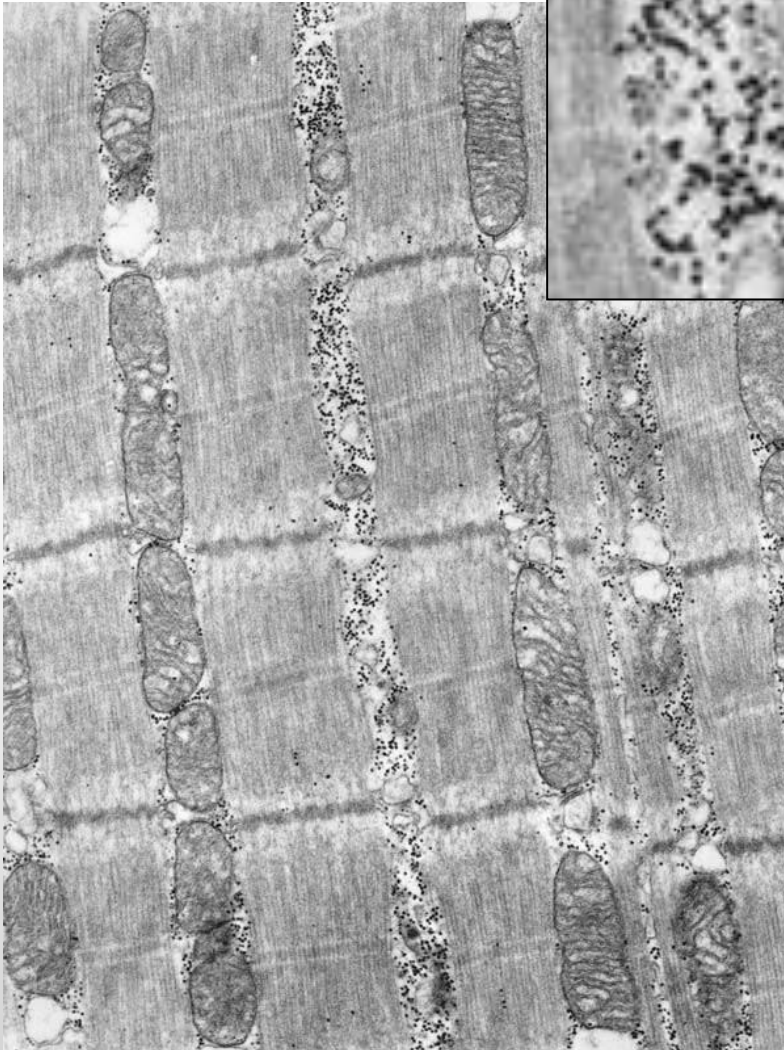
- pigmenty

- **Autogenní** – melanin, lipofuscin
- **Hematogenní** – hemosiderin, biliverdin, bilirubin
- **Exogenní** – prach, barviva, karoteny

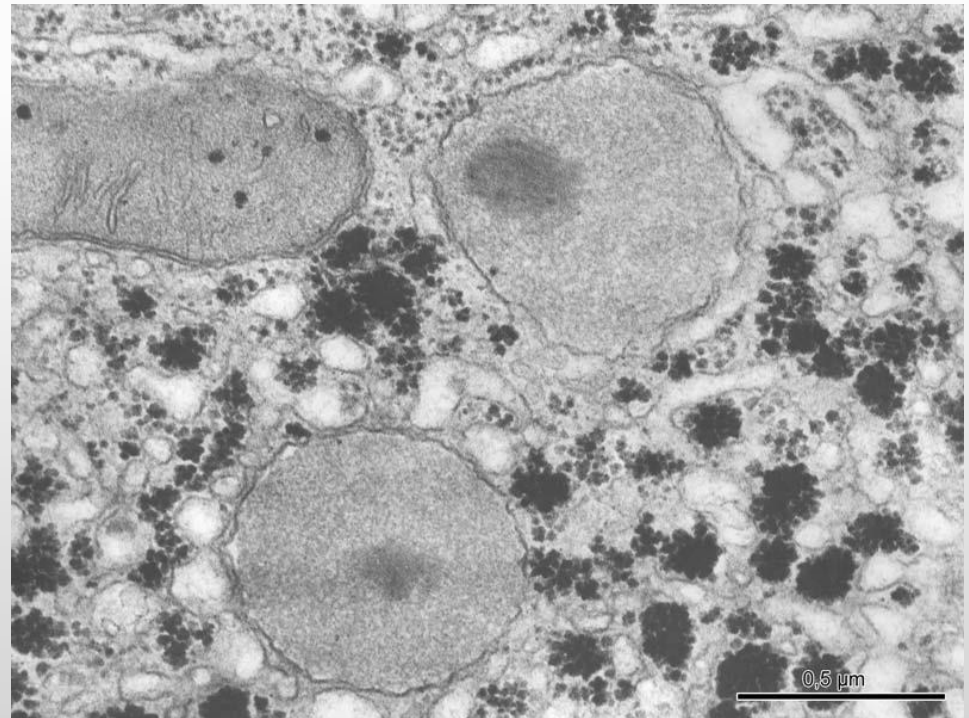

Buněčné inkluze - zásobní látky - glykogen

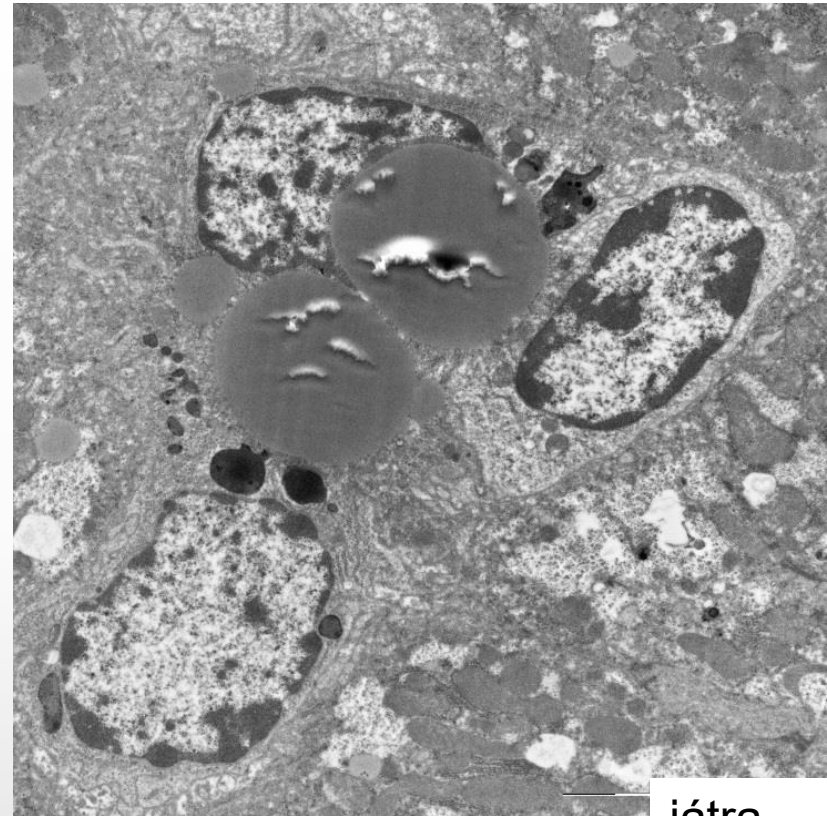
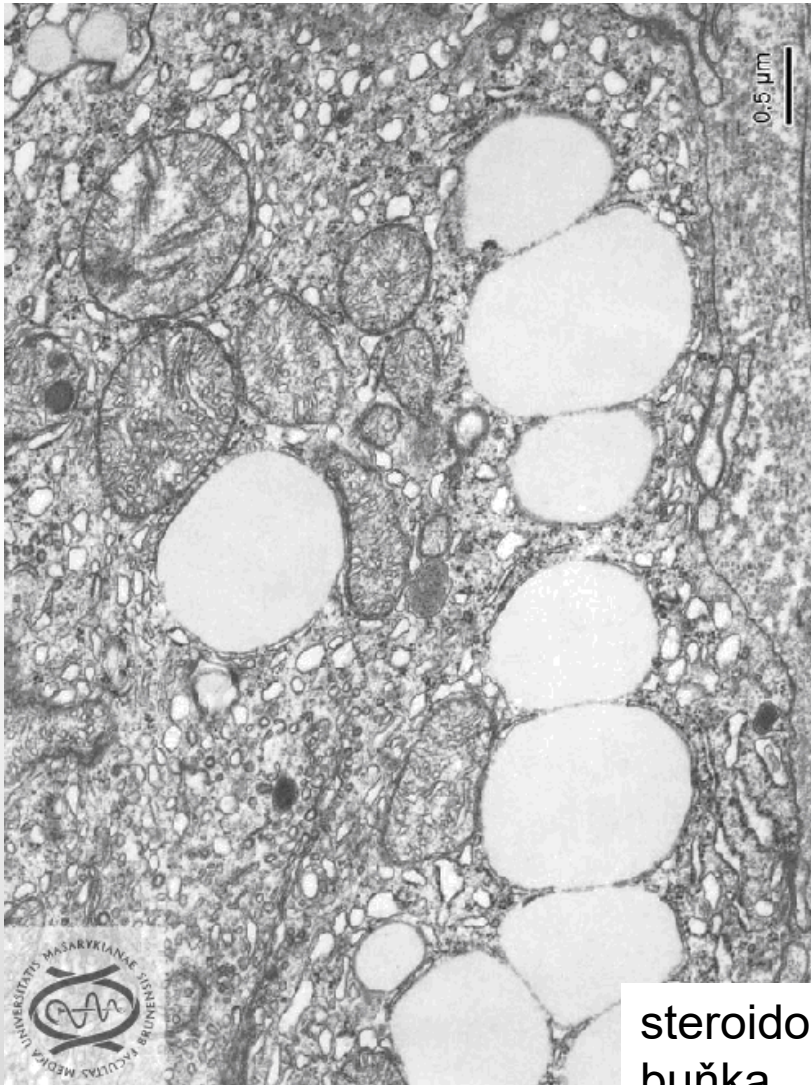
β -granula /myokard/

α -granula /hepar/

Buněčné inkluze - lipidové kapky

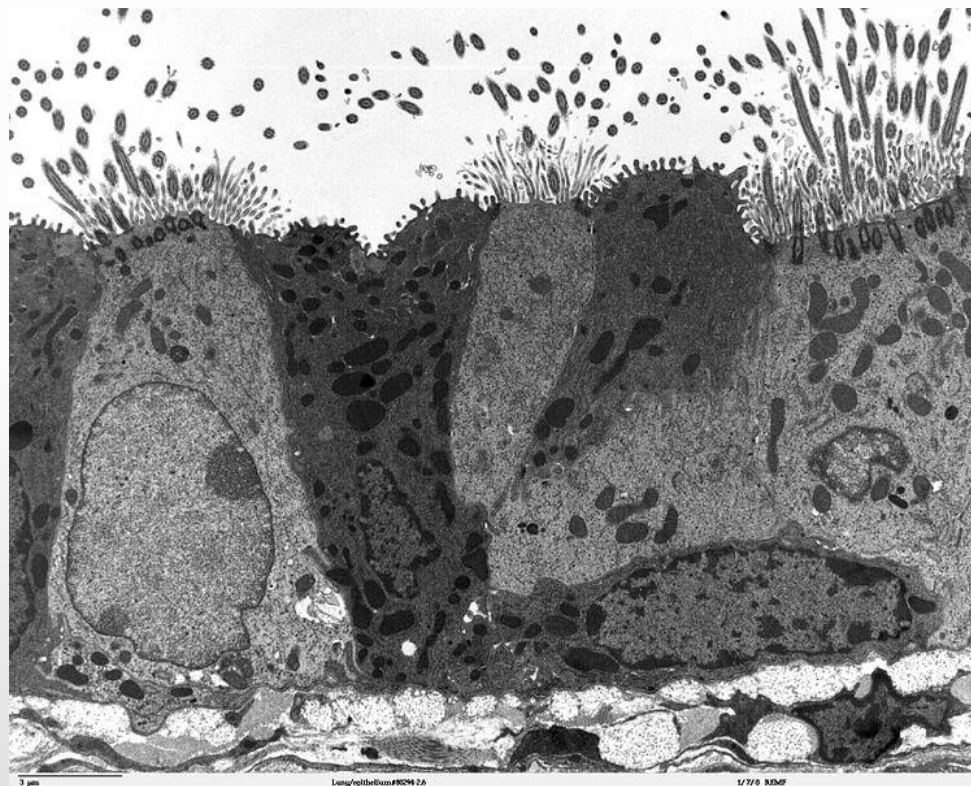

na povrchu - jen jedna fosfolipidová vrstva, tzv. fázové rozhraní

Buněčný povrch - modifikace

- volný (**apikální**)
  - hladký nebo s výběžky (mikroklky, řasinky, bičíky)
- přivrácený k jiné buňce (**laterální**) – mezibuněčné spoje
- **bazální** povrch (přivrácený k nebuněčné struktuře - bazální část membrány)

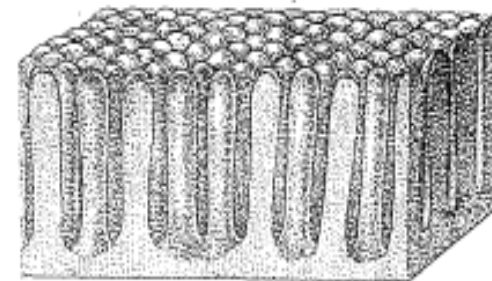
Modifikace buněčných povrchů

Apikální povrch

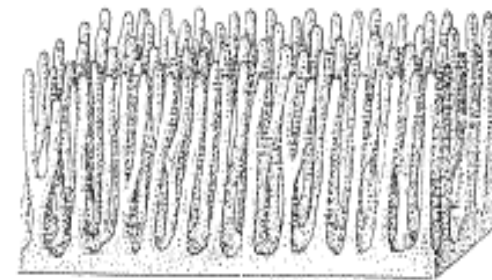
- **mikroklky** – krátké prstovité výběžky plazmalemy (délka 1-6 μm , průměr 0,08-0,14 μm)
- **žíhaná kutikula**
- **kartáčový lem**
- **stereocilie** – dlouhé anastomozující mikroklky
- **/kino/cilie** – dlouhé pohyblivé výběžky – *axonema*
- pseudopodie /panožky/
- **flagellum** /spermie/

A

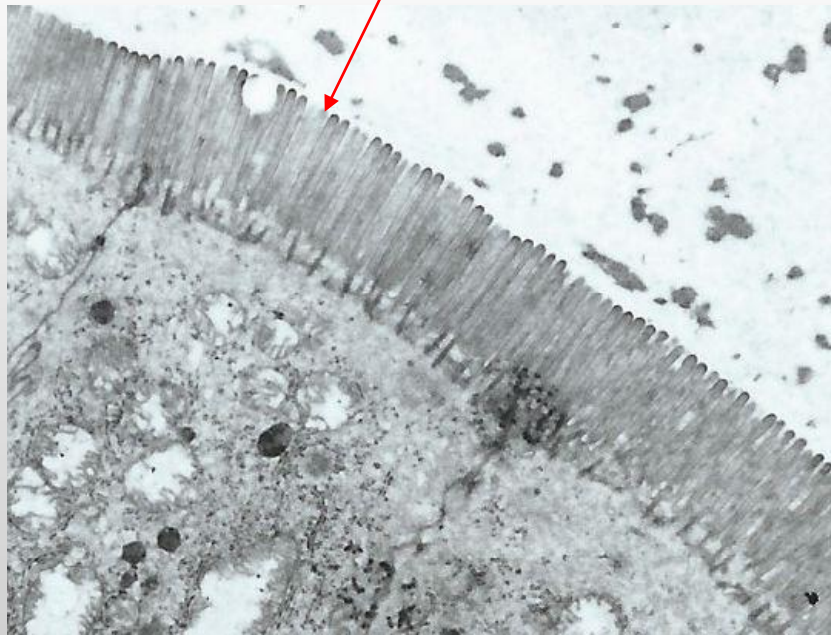
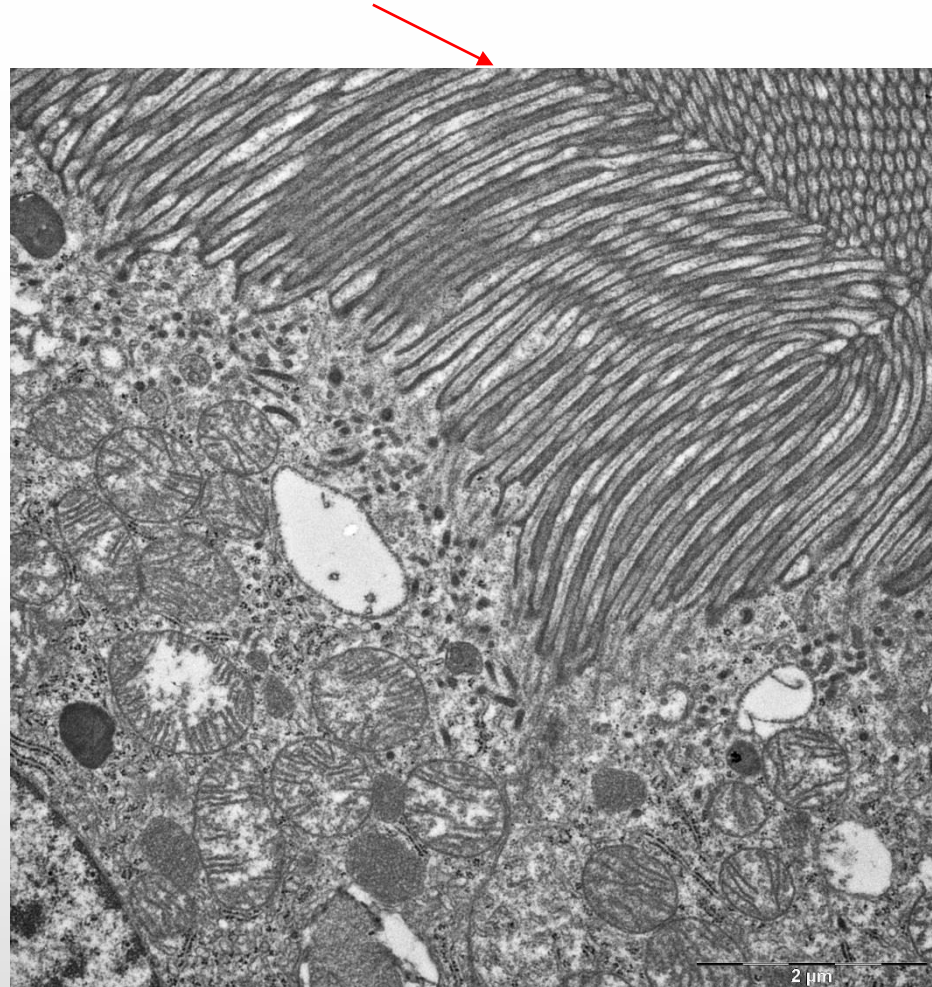
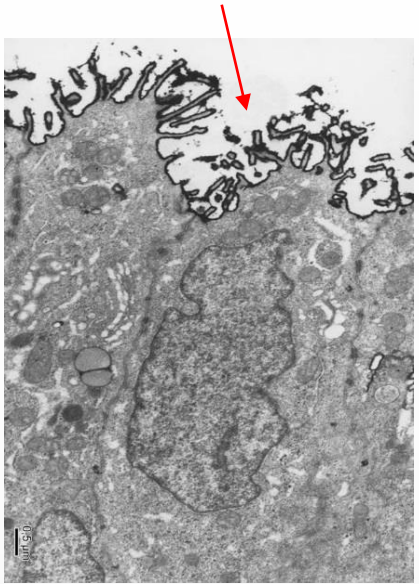

B

C

Mikroklky + žíhaný lem (kutikula) + kartáčový lem

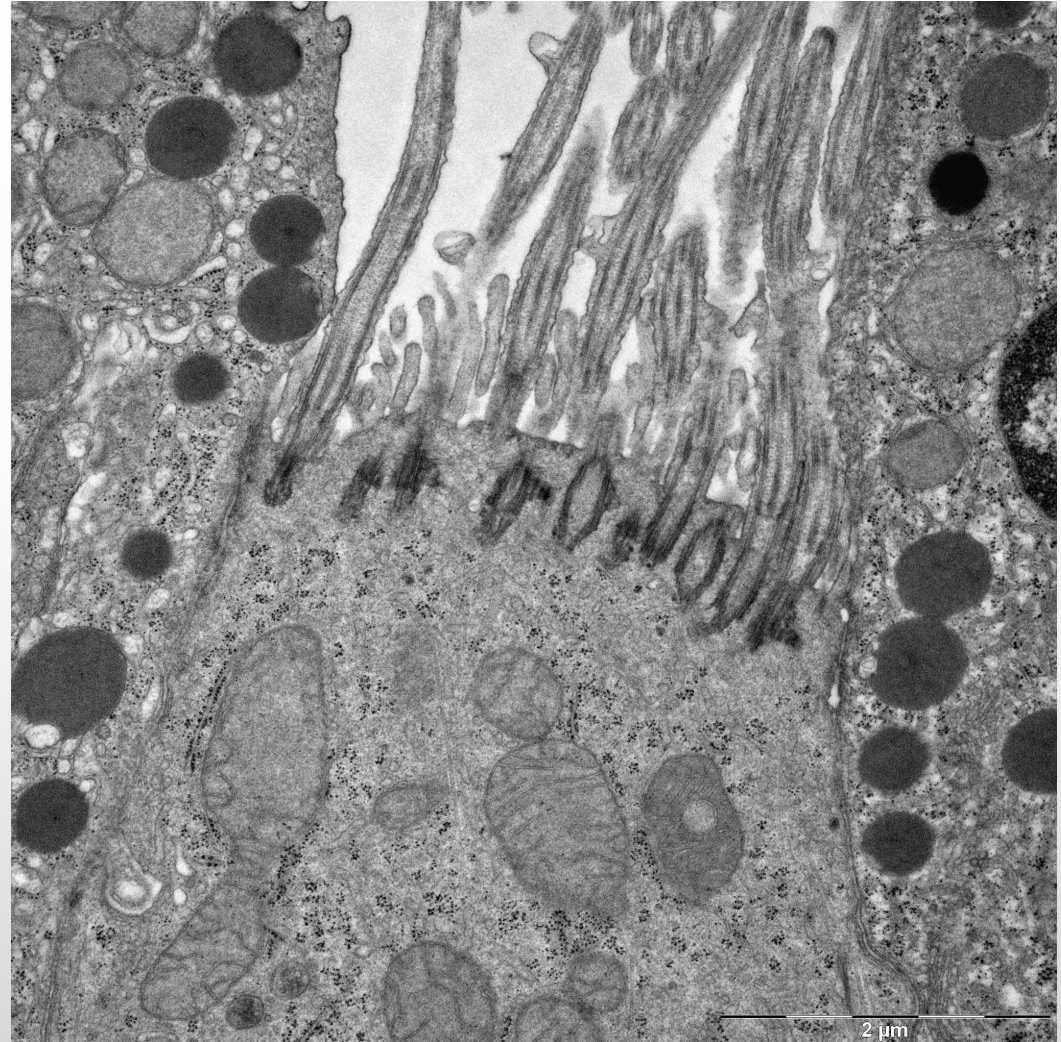
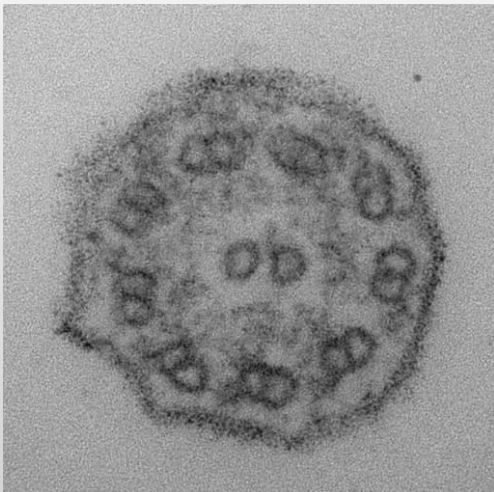
Mikroklky - *stereocilie*

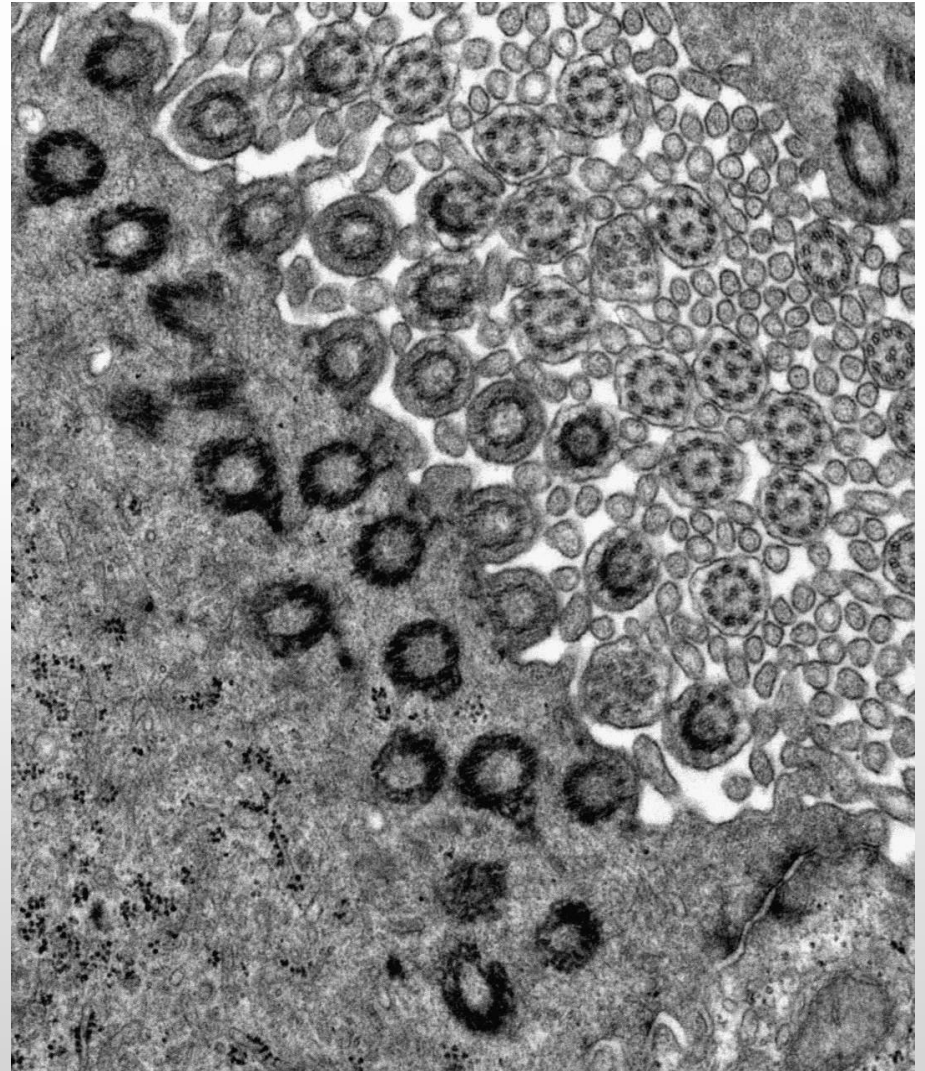
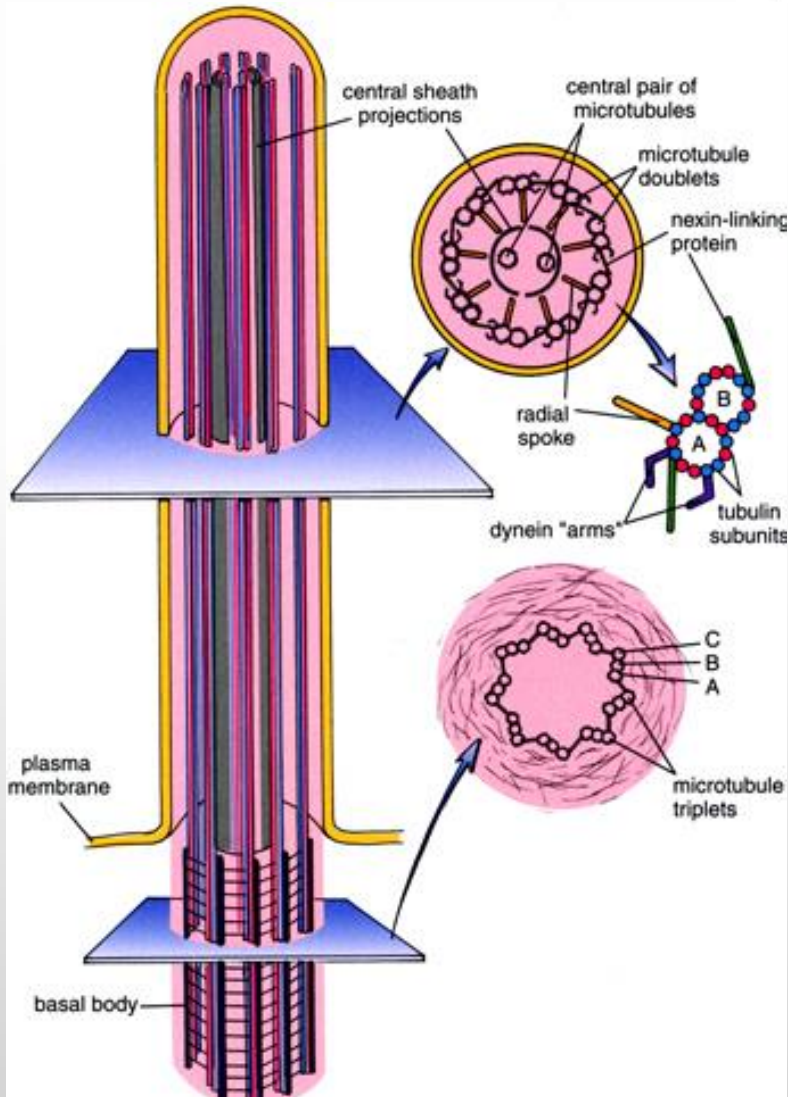
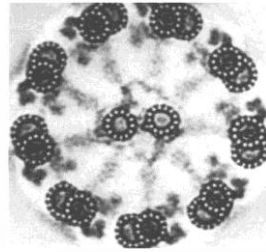
20 μm

Řasinky (*kinocilie*)

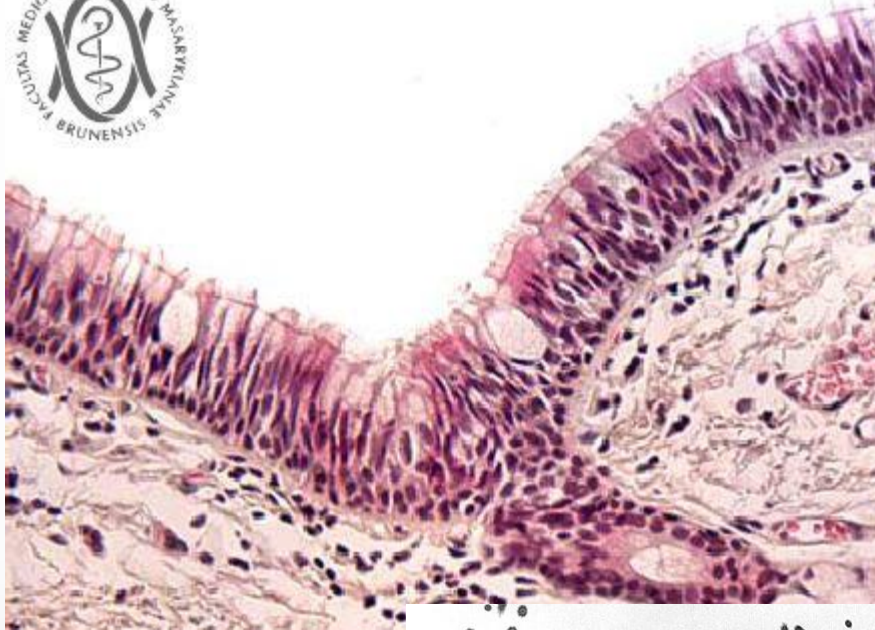
- délka 7-10 μm , tloušťka 0,25 μm
- vznikají z centriolu /basální tělísko, kinetosom/
- obsahují **axonemu – 9+2**
  - 9 dubletů periferních mikrotubulů /OC/
  - 2 centrálně uložené mikrotubuly

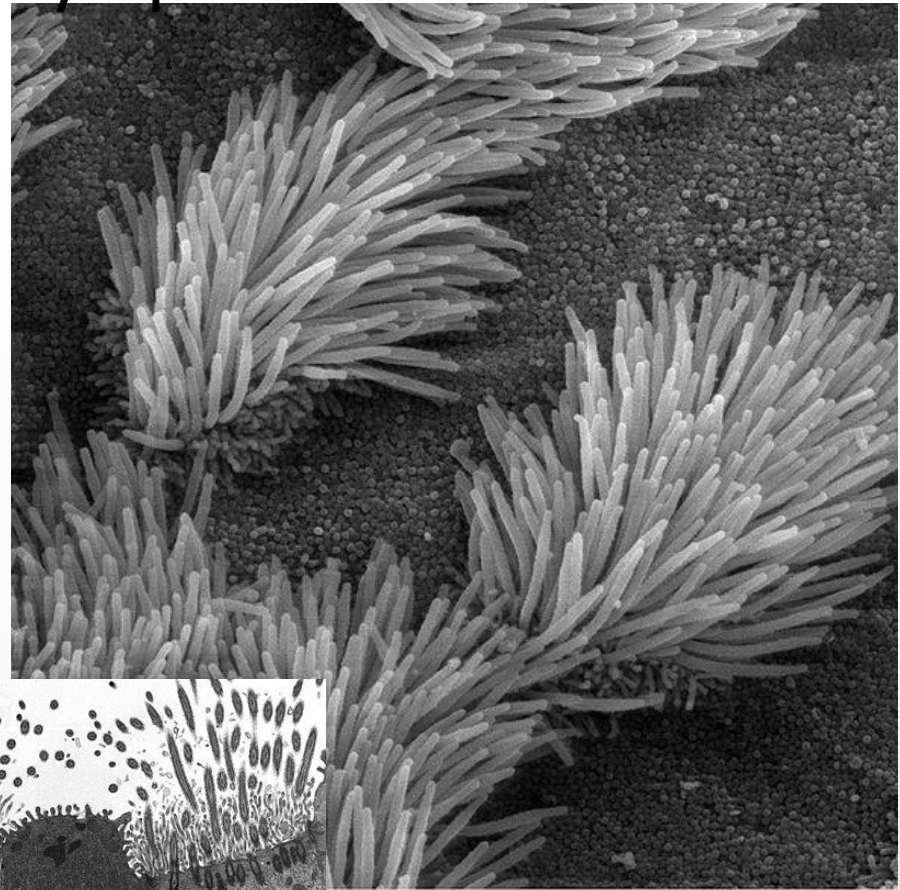
Řasinky (*kinocilie*)

Řasinky (*kinocilie*) - víceřadý epitel s řasinkami

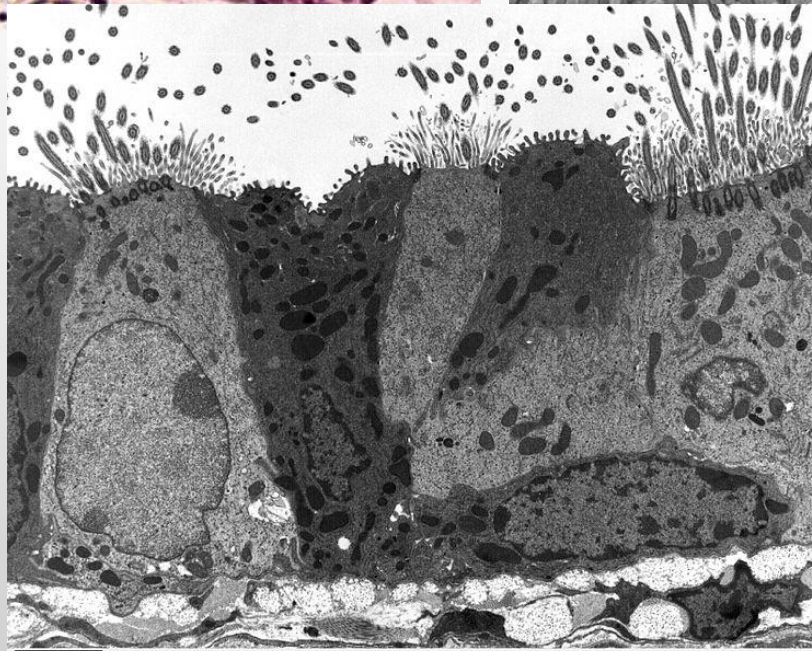
SM

Lung:001

1/20/ 0 REBF 5000X

SEM

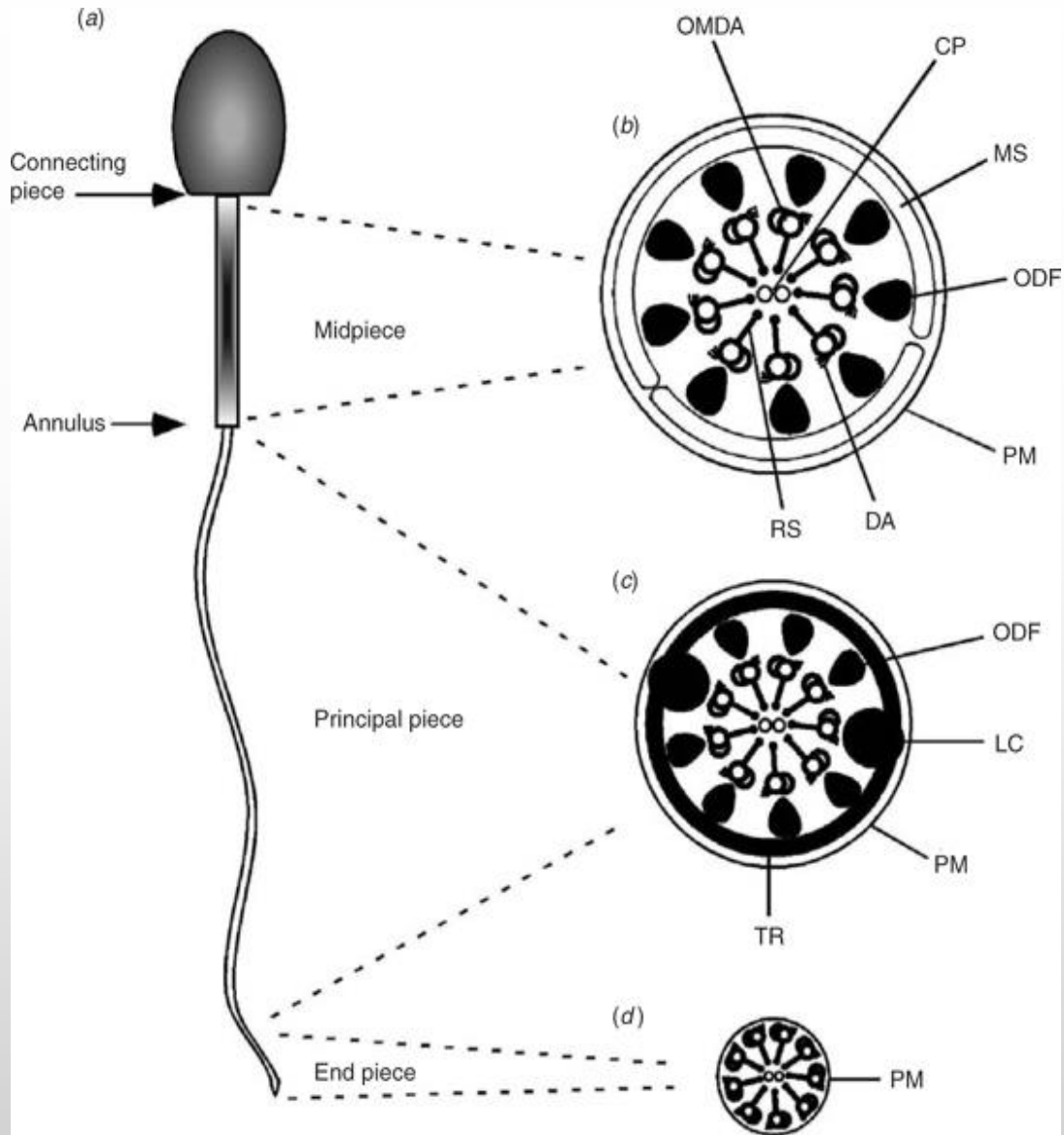
TEM

3 µm

Lung/epithelium#004 2x

1/7/0 SEM

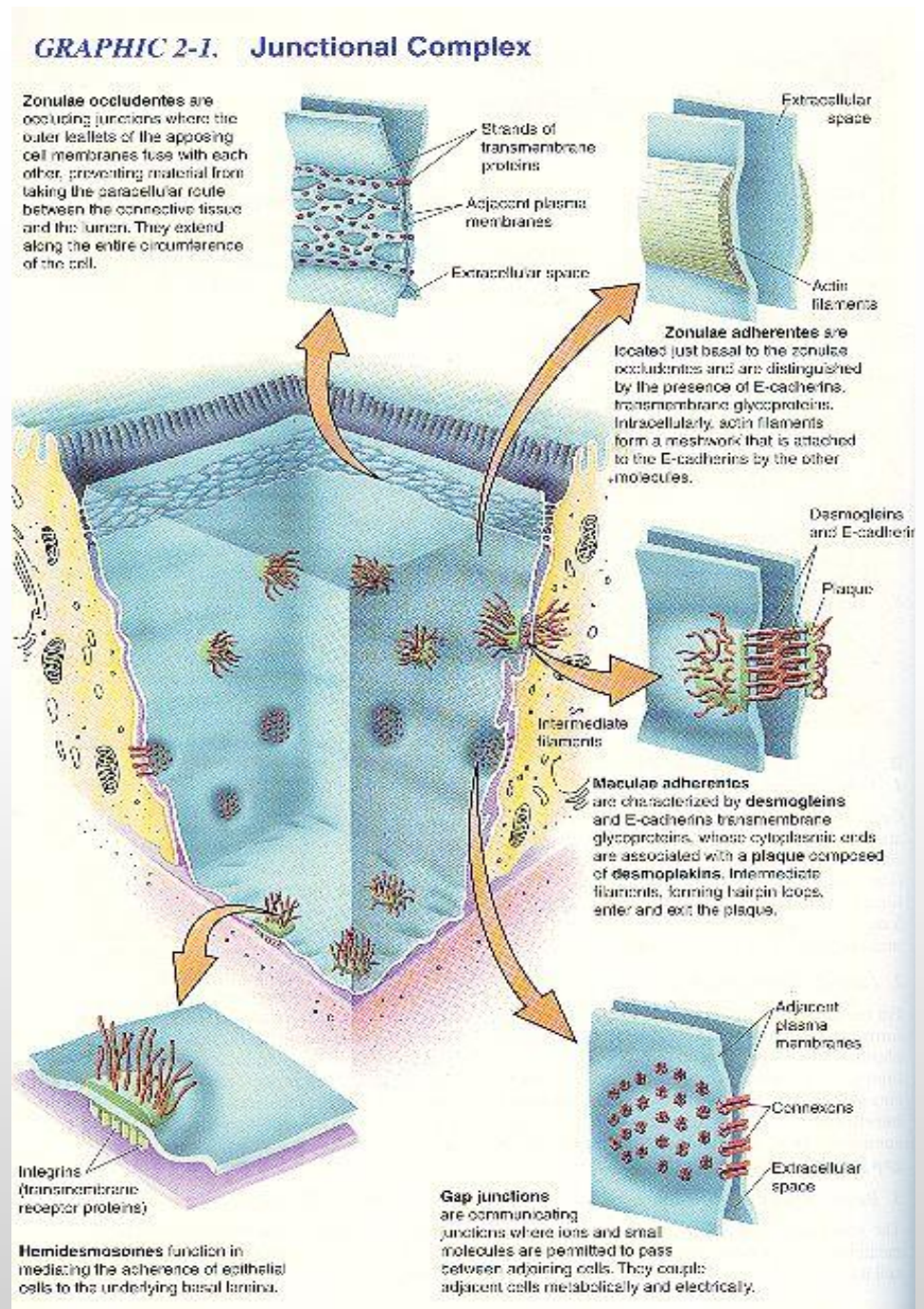
Bičík (axonema + chordy)

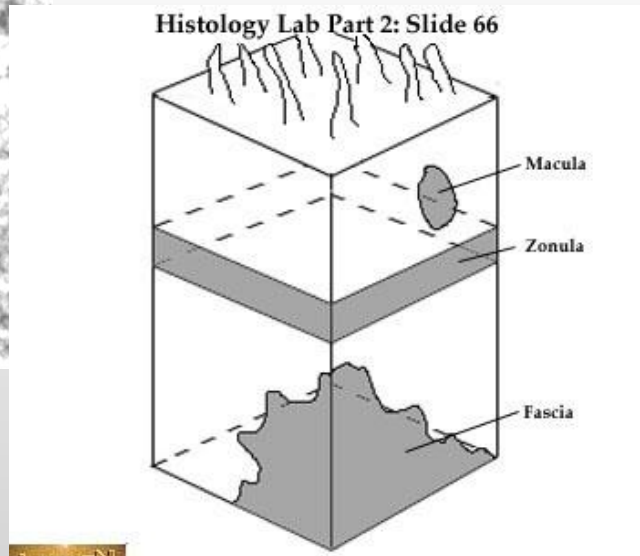
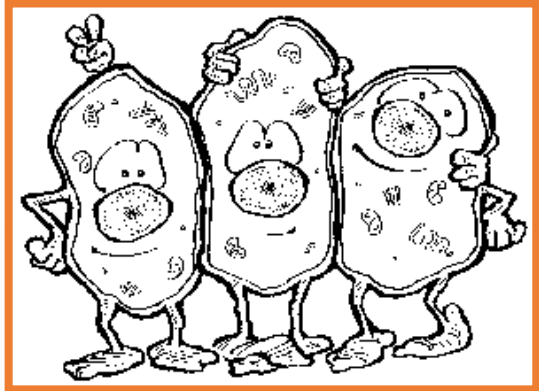
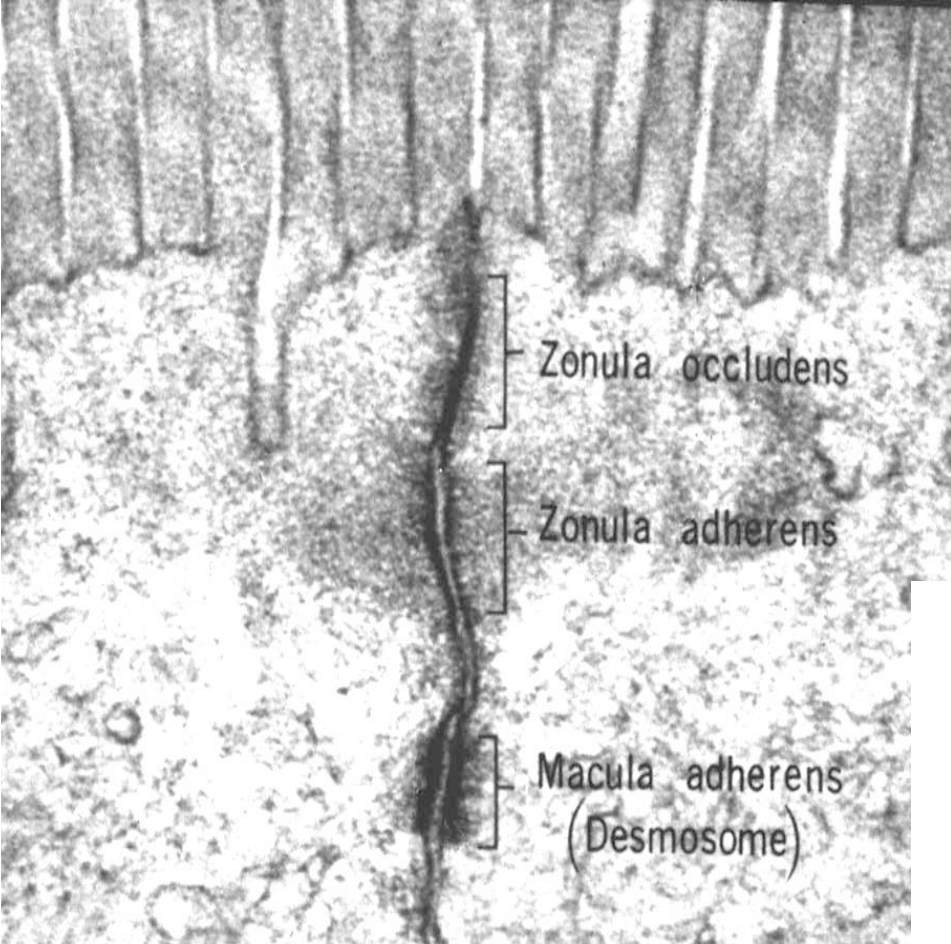
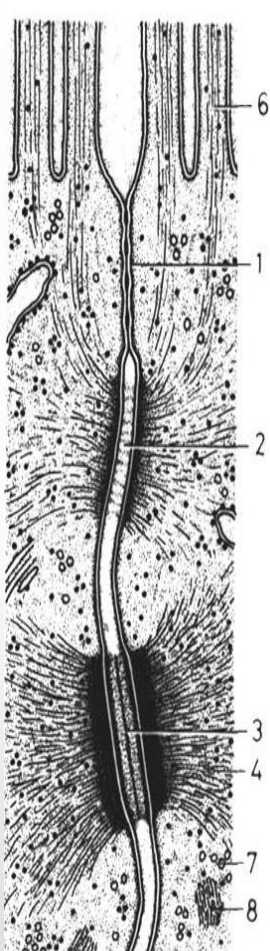

Buněčná spojení

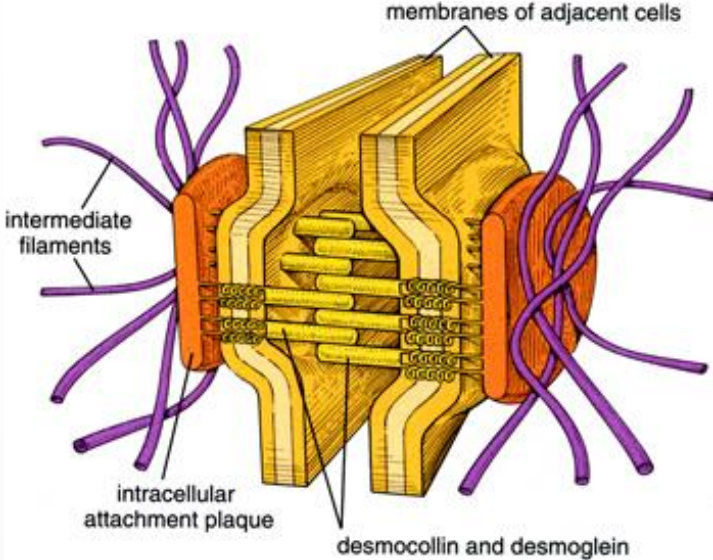
- okluzní - *zonula occludens* (tight junction)
- adhezní
- *zonula adherens* (adhering junction)
- **desmosom** (macula adherens)
- **hemidesmosom**
- komunikační - nexus (gap junction, macula communicans)

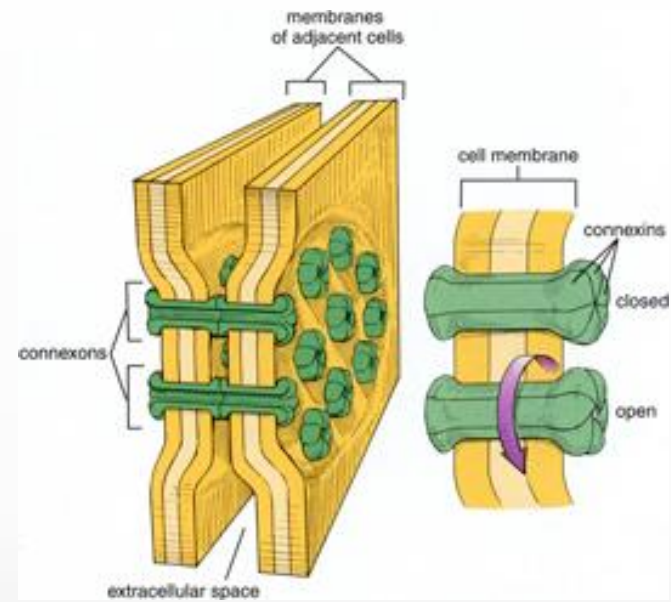
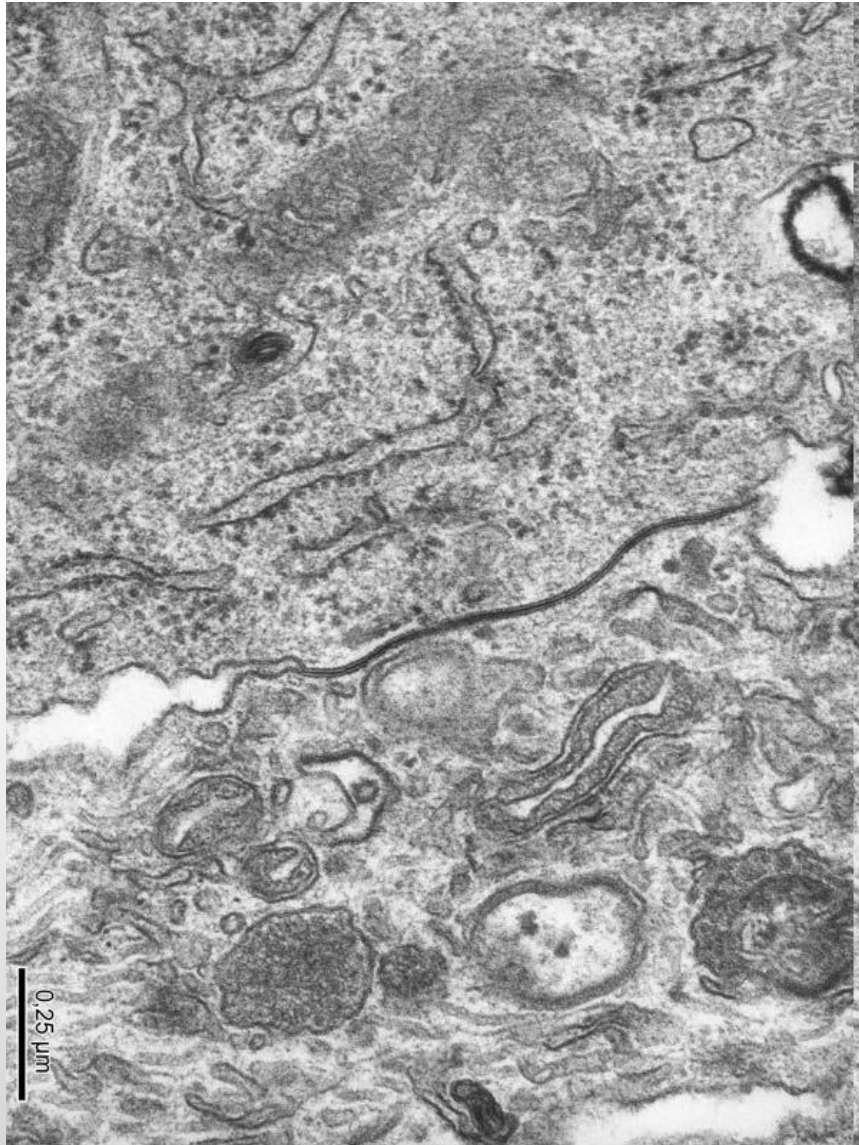
Zonula occludens a zonula adherens

Desmosom

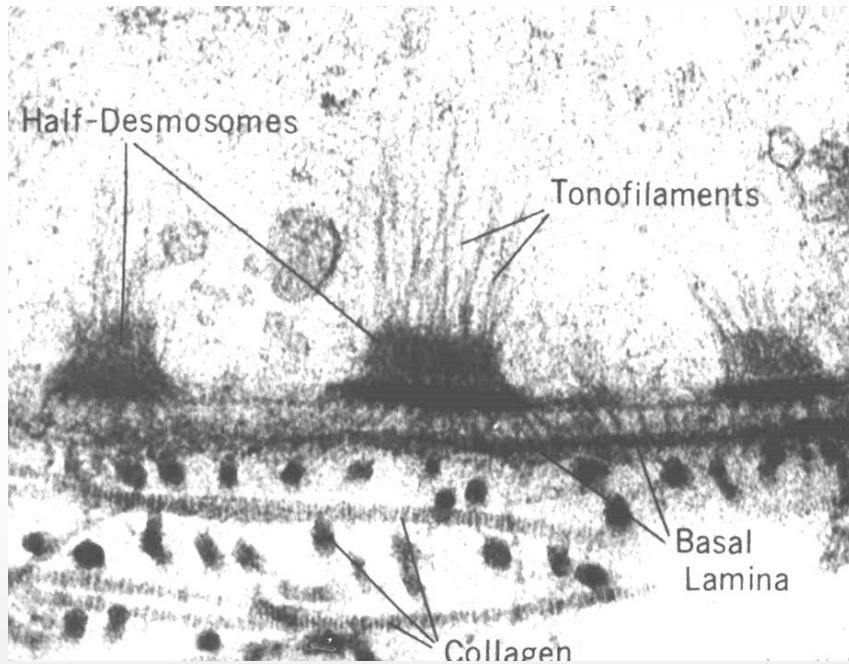

Nexus

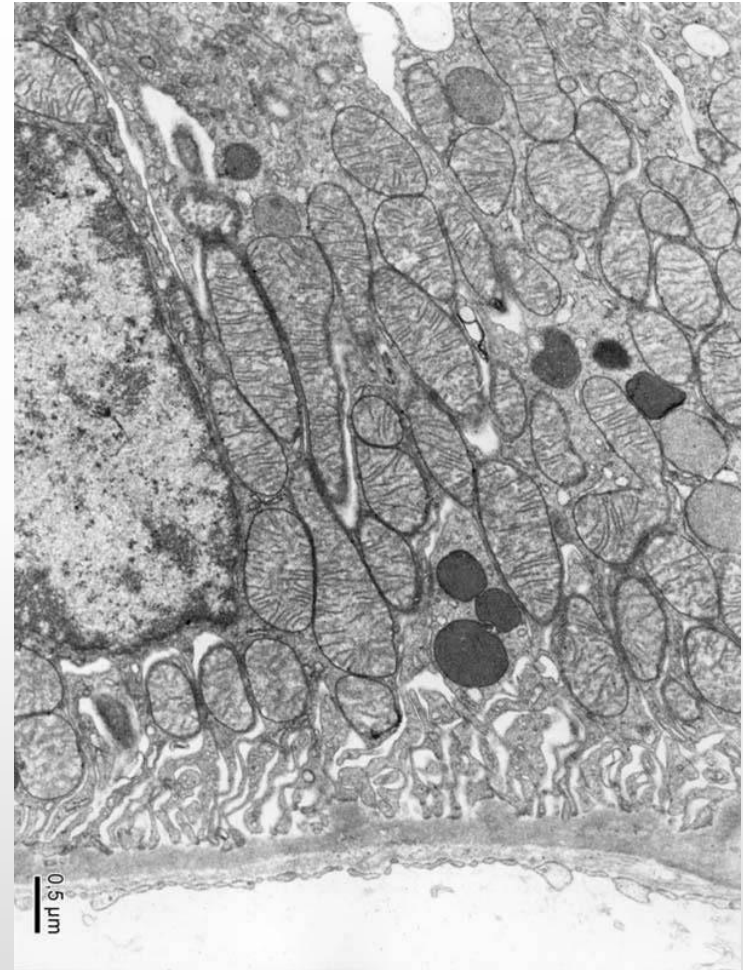

konexony - kanálky

Bazální povrch

hemidesmosomy

bazální labyrint

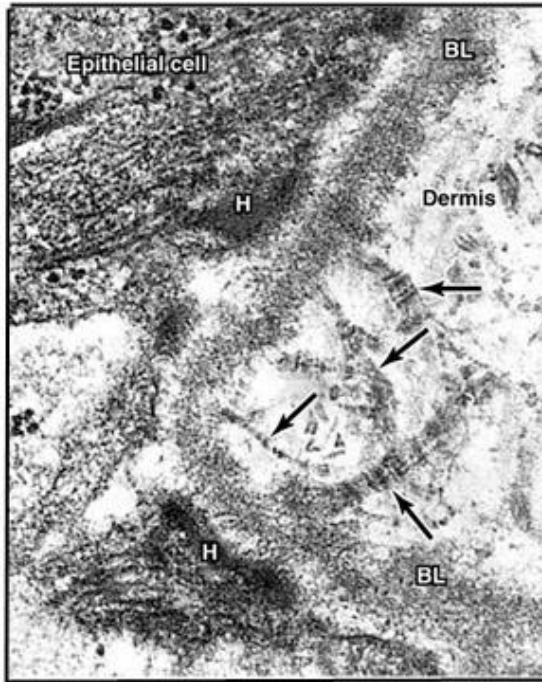
Bazální povrch

Bazální labyrint – invaginace membrány, mezi nimi sloupcovité mitochondrie – transport iontů (př. tubuly ledvin, žíhané vývody slinných žláz)

2 μm

Bazální membrána

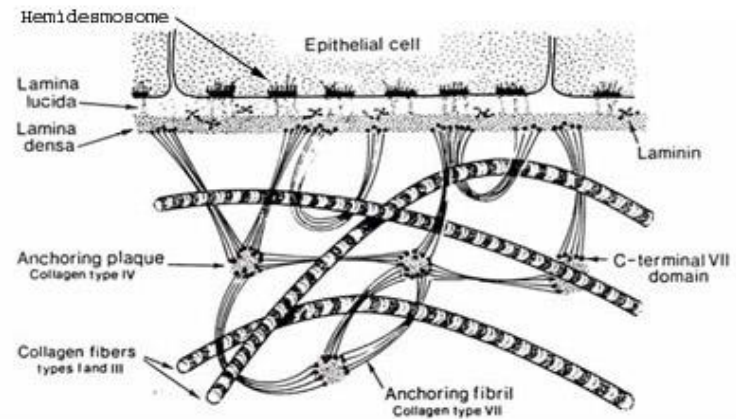
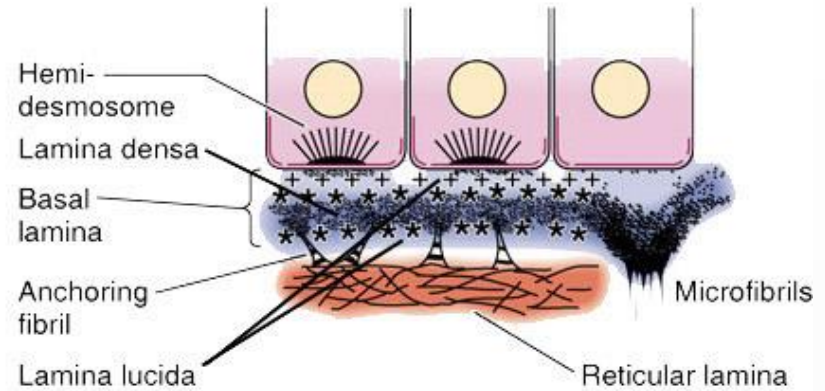

BL = Basal lamina
H = Hemidesmosome

➔ = anchoring fibrils

The Ultrastructure of Basal Laminae

(from Basic Histology, 10th edition)

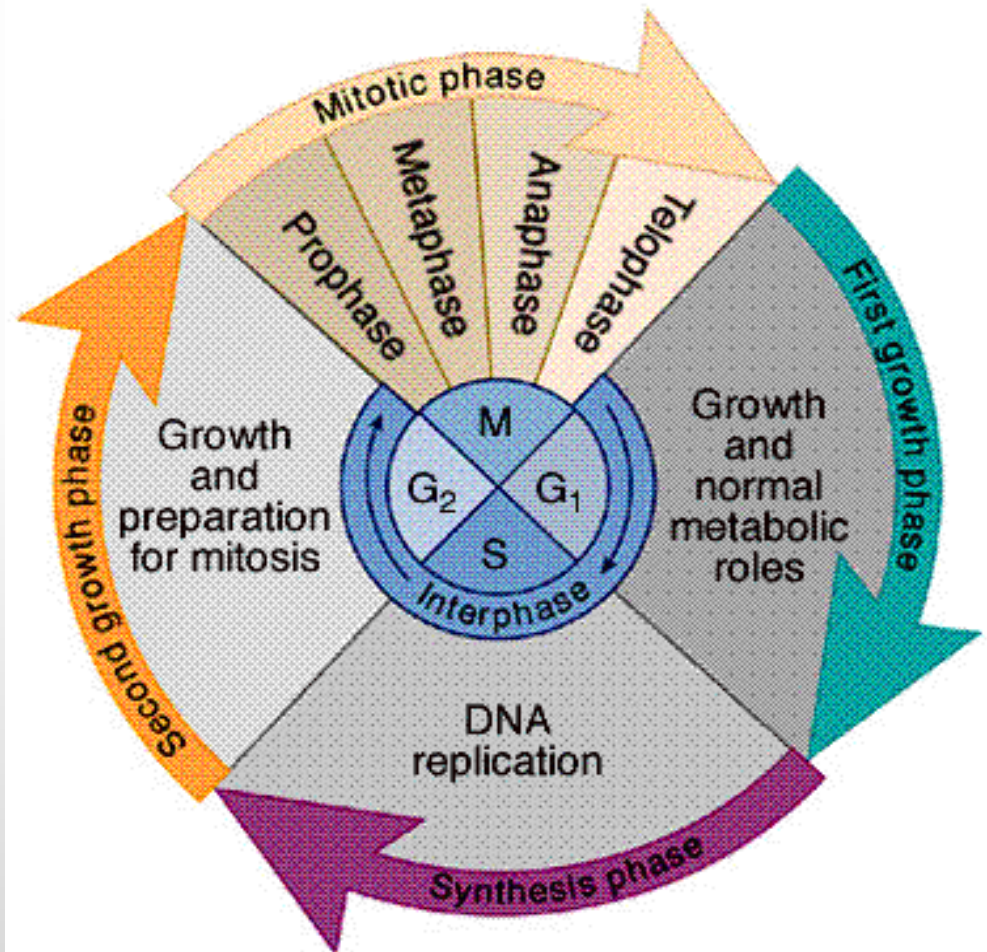
lamina basalis + lamina reticularis

Životní projevy buňky

- **pohyb** (intracelulární, ameboidní, bičíky a řasinky)
- **výměna látek** (příjem - endocytóza, fagocytóza, metabolismus, výdej - exocytóza)
- **dráždivost**
- **růst**
- **rozmnožování** – mitóza, meióza
- **smrt** – apoptóza, nekróza

Buněčný cyklus

- **G₁** – fáze (délka závisí na typu buňky)
- **S** – fáze (asi 8 hod.)
- **G₂** – fáze
- **M** – fáze (mitóza) ($G_2 + M$ – fáze = 2.5 – 3 hod.)
- **G₀** – fáze = zastavený cyklus (neurony, svalové buňky)

Srovnání mitózy a meiózy

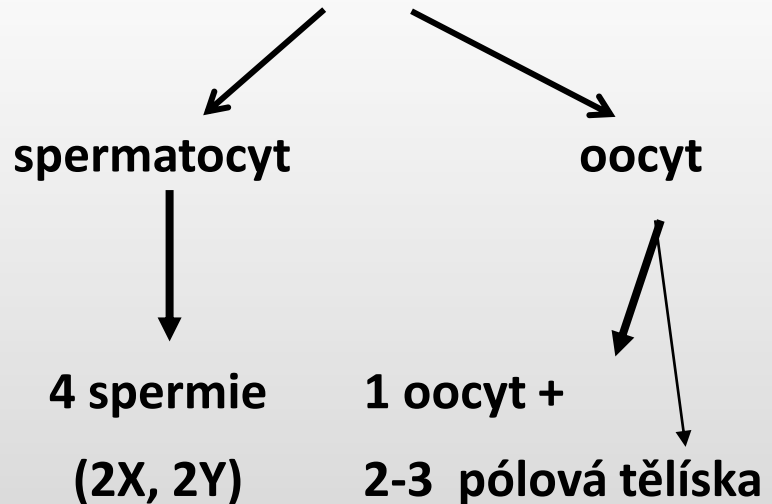
- Mitóza

- vznik diploidní buňky
- dceřinné bb. jsou identické s mateřskou
- 1 dělení
- 1 mateřská buňka

↓
2 dceřinné bb.

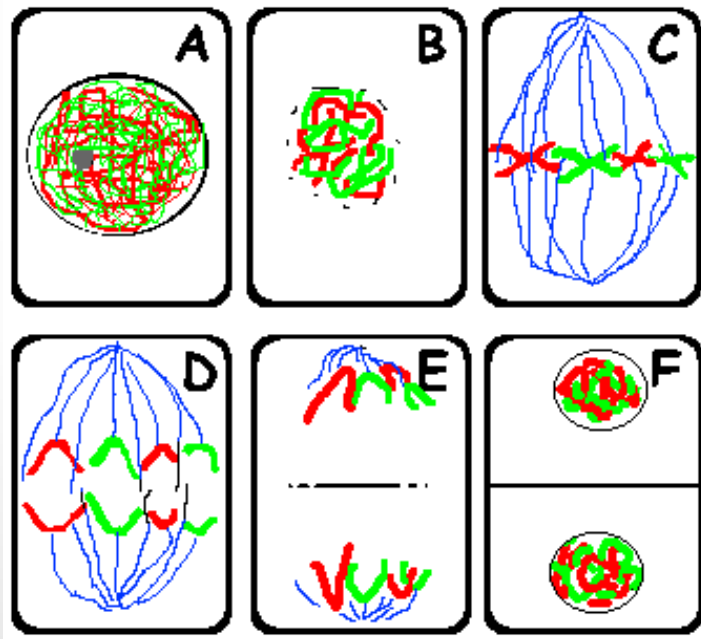
- Meióza

- vznik haploidní buňky
- crossing-over
- 2 dělení
- 1 mateřská buňka

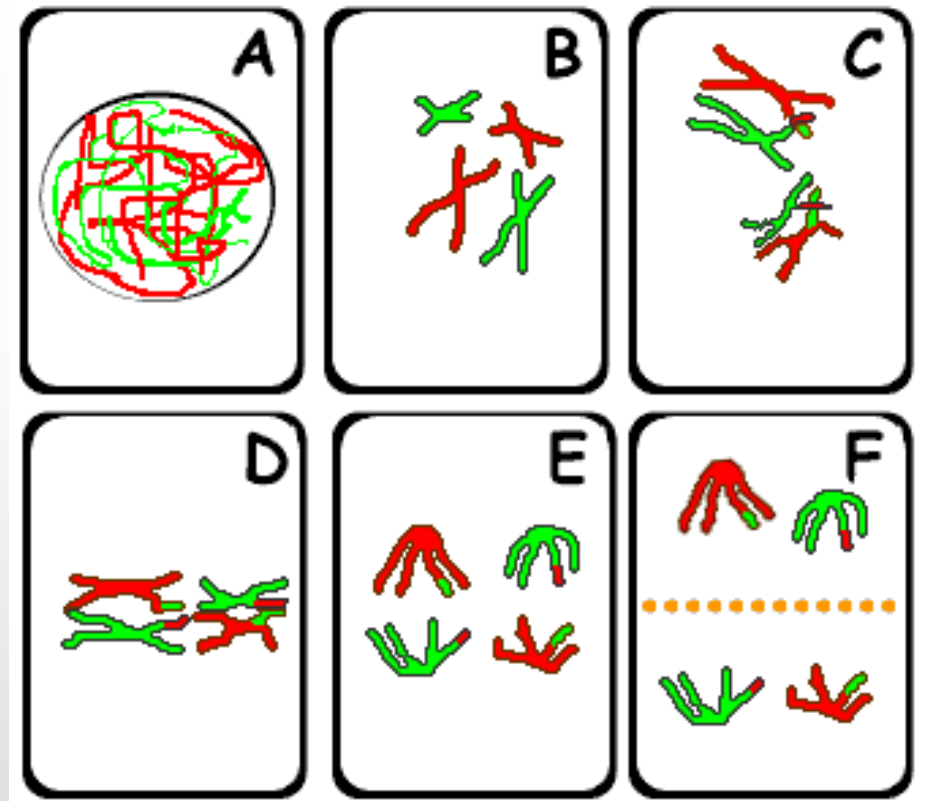

Srovnání mitózy a meiózy

mitóza

meióza I - specifická

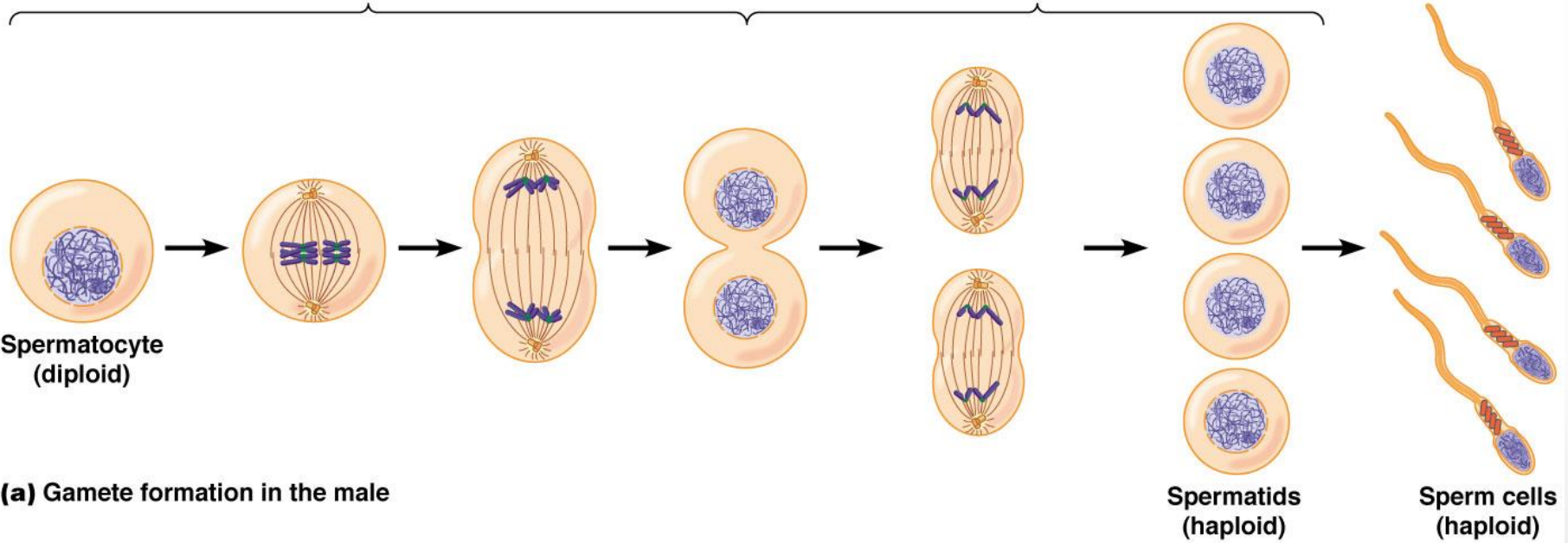

meióza II – jako normální mitóza

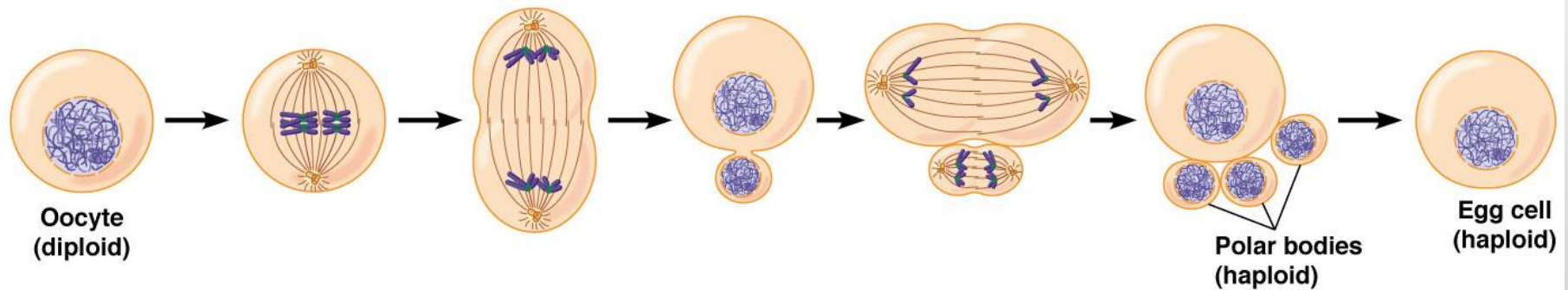
Meiόza

Meiosis I

Meiosis II

(a) Gamete formation in the male

(b) Gamete formation in the female